

VITNEPSYKOLOGI

ØYENVITNETS BETYDNING I NOEN NORSKE RETTSSAKER

Kandidatnummer: 303

Veileder: Kst. førstestatsadvokat Ulf Stridbeck

Leveringsfrist: 08.05.2006

Til sammen 17 574 ord

23.10.2006

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Valget av tema	1
1.2	Definisjoner	2
1.3	Avgrensninger	3
1.4	Kilder	3
1.4.1	Rettskilder	3
1.4.2	Psykologiske kilder	3
1.5	Metode	3
1.5.1	Tverrfaglig	3
1.5.2	Valget av dommer, redegjørelse for empiri	4
1.6	Oppbygging av oppgaven	5
<u>2</u>	<u>KORT OM VITNEBEVISET</u>	<u>6</u>
2.1	Innledning	6
2.2	Bevisføring	6
2.3	Fri bevisbedømmelse	7
2.4	Vitneplikts saklige begrensning	8
2.5	Vitnekonfrontasjon	9
2.5.1	Fotokonfrontasjon	9
2.5.2	Personkonfrontasjon	10
<u>3</u>	<u>MULIGE FEILKILDER VED VITNEBEVISET</u>	<u>11</u>

3.1	Innledning	11
3.2	Iakttakelsen	11
3.2.1	Oppmerksomhet	12
3.2.2	Generelle tendenser	13
3.2.3	Kompleksitet	14
3.2.4	Våpenfokuseringseffekten	14
3.2.5	Observasjonsforhold	15
3.2.6	Observasjonsavstand	15
3.2.7	Vitnets observasjonsevne	15
3.2.8	Alkohol	16
3.2.9	Eldre vitner	17
3.2.10	Etnisk tilhørighet	18
3.2.11	Gruppetilhørighet	18
3.2.12	Politivitner	19
3.3	Lagringsfasen	19
3.3.1	Tidsfaktoren	21
3.3.2	Feilattribusjon	22
3.3.3	Suggestibilitet	23
3.3.4	Redigering	23
3.4	Gjengivelsesfasen	24
3.4.1	Beskrivelse og identifikasjon av gjerningspersonen	25
3.4.2	Vitners konfidensbedømmelse	26
4	<u>DOMSANALYSE</u>	28
4.1	Innledning	28
4.2	Problemstillinger	28
4.3	Dom A, LA-2005-107292	29
4.4	Dom B, LB-2005-86130	29
4.5	Dom C, LB-2005-78329	31

4.6	Dom D, LF-2004-97740	33
4.7	Dom E, LA-2004-60481	34
4.8	Dom F, LB-2004-12159	35
4.9	Dom G, LB-2003-1828	36
4.10	Dom H, LG-2003-1	37
4.11	Dom I, LB-2002-2959	38
4.12	Dom J, LG-2002-944	39
4.13	Dom K, LB-2002-850	40
4.14	Dom L, LB-2001-3811	41
4.15	Dom M, LB-2000-1731	42
4.16	Dom N, LG-1997-1487	43
4.17	Dom O, LB-1997-70	44
4.18	Dom P, TDRAM-2005-22711	45
4.19	Dom Q, TOSLO-2002-11516	47
<u>5</u>	<u>SLUTNINGER</u>	<u>49</u>
5.1	Innledning	49
5.2	Iakttakelsesfasen	49
5.2.1	Oppmerksomhet	49
5.2.2	Kompleksitet	49
5.2.3	Feiltolkning	51
5.2.4	Våpenfokuseringseffekten	51
5.2.5	Observasjonsforhold	52
5.2.6	Observasjonsavstand	52

5.2.7	Vitnets observasjonsevne	53
5.2.8	Alkohol	54
5.2.9	Eldre vitner	54
5.2.10	Etnisk tilhørighet	55
5.2.11	Gruppetilhørighet	55
5.2.12	Politivitner/vektene	56
5.3	Lagringsfasen	56
5.3.1	Tidsfaktoren	56
5.3.2	Feilattribusjon	57
5.3.3	Suggestibilitet	57
5.3.4	Redigering	58
5.4	Gjengivelsesfasen	58
5.4.1	Beskrivelser av gjerningspersonen	58
5.4.2	Vitnets konfidensbedømmelse	59
5.5	Dissensavgjørelser	61
6	<u>RETTSPOLITISK DRØFTELSE</u>	63
7	<u>OPPSUMMERING</u>	66
	<u>LITTERATURLISTE</u>	67
	<u>LISTER OVER TABELLER OG FIGURER M V</u>	A

”Det bør ikke herske tvil om at grunnleggende vitnepsykologiske kunnskaper, først og fremst kunnskap om feilkilder, er nødvendige for enhver som skal vurdere forklaringer som gis i retten.”

Førstelagmann Nils Erik Lie, 2002¹

1 Innledning

1.1 Valget av tema

Hovedformålet med oppgaven er å se nærmere på hvordan domstolen i straffesaker har vektlagt vitneprov om observasjon og identifikasjon. Enten der det ikke foreligger annet bevismateriale, eller der annet bevis ikke er funnet tilstrekkelig til domfellelse.

Jeg valgte oppgaven siden jeg ønsket å tilegne meg kunnskaper om vitnepsykologi, noe jeg har savnet i jusstudiet. I jusstudiet fokuseres det lite på vitnepsykologi og de mulige feilkildene ved vitnebeviset. De tre avsnittene nedenfor er tatt fra en av lærebøkene i prosessrett.

”Fordelen med muntlig saksbehandling er først og fremst at det blir lettere å bedømme bevis. Når et vitne forklarer seg muntlig, kan en se om det virker usikkert, rødmer, stammer osv. ”Papar rødmer ikke.””²

”Umiddelbar bevisføring vil jevnt over være bedre enn middelbar. Når f.eks et vitne forklarer seg direkte for den dømmende rett, vil denne ha et bedre grunnlag for å bedømme påliteligheten av vitneprovet enn om den bare får opplest et skriftelig referat av

---

¹ Sitert fra Lie, Nils Erik. *Parts- og vitneavhør – I straffesaker og sivile saker*. Cappelen Akademisk Forlag, 2002 s. 33.

² Hov, Jo. *Rettergang I. Sivil- og straffeprosess*. Papinian, 1999 s. 84

forklaringen. Ved en umiddelbar forklaring vil retten lettere kunne se om vitnet virker usikker – om han f.eks. stammer eller om han rødmer.”³

”Fordelen med umiddelbar bevisføring er at retten får direkte kontakt med vitnene, partene osv. På den måten blir bevisvurderingen enklere”⁴.

Disse tre avsnittene gir uttrykk for stereotype oppfatninger. Vitnepsykologisk forskning viser at bedømmelse av vitners troverdighet og pålitelighet av vitners utsagn ikke er så enkelt. Det kan være mange grunner til at et vitne rødmer i retten, det betyr ikke nødvendigvis at han lyver.

Vitnebeviset er et av de viktigste bevisene i straffesaker, men vitnepsykologisk forskning har vist at svært mange øyenvitneobservasjoner er beheftet med feil. I rettssalen kan feilaktig domfellelse bli resultatet, noe rettshistorien har vist oss flere eksempler på. Undersøkelser har vist at ingen grupper av årsaker til feilaktig domfellelse er større enn vitners identifikasjon av feil person.⁵

1.2 Definisjoner

Begrepet ”pålitelighet” benyttes for å beskrive et utsagn, mens ”troverdighet” sier noe om en person. Innen vitnepsykologien studeres i første rekke utsagns pålitelighet, ikke personers troverdighet.⁶ Påliteligheten av utsagn fra troverdige personer står sentralt.⁷

---

³ Hov (1999) s. 205

⁴ Hov (1999) s. 85

⁵ Magnussen, Svein og Geir Overskeid, *Påliteligheten av øyenvitneforklaringer*. I: Lov og Rett 1998 s. 388

⁶ Granhag, Pär Anders. *Vitnespsykologi*. Studentlitteratur, 2001 s.14

⁷ Magnussen og Overskeid (1998) I: Lov og Rett 1998 s. 388

1.3 Avgrensninger

Jeg har valgt å ta for meg problemstillinger som oppstår i forhold til øyenvitners observasjoner, identifikasjon og påfølgende forklaring for retten i straffesaker.

Oppgaven avgrenses dermed mot såkalte ørevitner, som forklarer seg om hva de har hørt. Det avgrenses også mot sakkyndige vitner og politivitner som skal forklare seg om selve etterforskningen. Politivitner som har vært øyenvitner til hendelsen eller umiddelbar etterforskning på åstedet omfattes av oppgaven.

Jeg har også valgt å avgrense mot barn som vitner. Området reiser mange interessante problemstillinger, men det faller utenfor på grunn av tid og plass. Mitt inntrykk er også at dette er godt behandlet, både i juridisk litteratur og i vitnepsykologisk forskning.

1.4 Kilder

1.4.1 Rettskilder

Lovtekst, forarbeider, rettspraksis, EMK og juridisk litteratur.

1.4.2 Psykologiske kilder

Psykologisk litteratur.

1.5 Metode

1.5.1 Tverrfaglig

I tillegg til juridisk metode hva gjelder reguleringen av vitnebeviset har jeg studert psykologisk litteratur som behandler øyenvitnet. Min hovedundersøkelse bygger på 17 dommer der øyenvitneobservasjoner spiller en sentral rolle. I kapittel 4 omtales de som dom A-Q.

1.5.2 Valget av dommer, redegjørelse for empiri

Jeg har funnet frem til avgjørelsene ved å søke på ulike søkeord og sammensetninger av søkeord i Lovdatas databaser over straffesaksavgjørelser. Jeg har ikke lagt ved dommene siden de er tilgjengelige på Lovdata.

Søkeordene ”øyevit*”, ”øyenvit*”, ”vitneobservasjo*” og ”fotokonfr*” ga henholdsvis 14, 54, 82 og 113 treff. Jeg fant det nødvendig å også kombinere søkeord for å finne de avgjørelser der øyenvitneobservasjoner er tillagt avgjørende vekt.

En kombinasjon av søkeordene ”vitneforklar*”, ”avgjørende vekt*” og ”observ*” ga 95 treff. Her fant jeg de mest interessante avgjørelsene, men det ble nødvendig å lese domspremissene i alle de 344 sakene før jeg foretok en utvelgelse. Dette for å finne de dommene der retten sier noe om vitnebeviset, og de dommene som faller innenfor min avgrensning av oppgaven.

Mitt endelige valg falt på 15 lagmannsrettsdommer og 2 tingrettsdommer. Samtlige er relativt nye avgjørelser, avsagt i løpet av de siste 10 årene. Jeg foretok denne avgrensningen for å få frem dommer avsagt etter innføringen av to-instansreformen. Det er ingen Høyesterettsdommer med i undersøkelsen, siden Høyesterett ikke har adgang til å prøve bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Det var vanskelig å finne tingrettsdommer der øyenvitnebeviset er tillagt avgjørende vekt. En mulig grunn er at disse dommene stort sett ankes videre til lagmannsretten. Det publiseres også generelt sett færre tingrettsdommer hos Lovdata.

Jeg har ikke foretatt noen kvantitativ undersøkelse, basert på et representativt utvalg. Det kan således ikke trekkes statistiske konklusjoner fra oppgaven. Dommene er et utvalg av straffesaksavgjørelsene publisert i Lovdatas databaser pr. 10.februar 2006. Langt fra alle avgjørelser publiseres hos Lovdata.

Søkeordene innebar også en begrensning. For å finne frem til samtlige avgjørelser der øyenvitneobservasjoner er tillagt avgjørende vekt, ville det vært nødvendig å lese domspremissene i noen tusen saker. Dommene inneholder ikke alltid ord som ”observasjon” i klartekst. I domspremissene brukes også andre uttrykk og synonymer.

1.6 Oppbygging av oppgaven

Reglene om vitnebeviset presenteres kortfattet i kapittel 2. I kapittel 3 presenteres mulige feilkilder ved øyenvitnebeviset. Domsanalysen, som utgjør hoveddelen av oppgaven, er plassert i kapittel 4. I kapittel 5 vurderes domsanalysen opp mot vitnepsykologisk forskning om de mulige feilkildene ved øyenvitnebeviset. En rettspolitisk drøftelse følger i kapittel 6, før oppgaven avsluttes med en oppsummering i kapittel 7.

2 Kort om vitnebeviset

2.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres rettsregler av betydning for øyenvitnebeviset kortfattet. Kapitlet er delt inn i bevisføring, fri bevisbedømmelse, vitneplikts saklige begrensning, og vitnekonfrontasjon.

2.2 Bevisføring

Målet med domstolsbehandling av straffesaker er at den skal bidra til flest mulig materielt riktige dommer. Den dømmende rett skal både ta standpunkt til hvilket faktum og hvilke rettsregler som skal legges til grunn for avgjørelsen. I praksis er den viktigste og vanskeligste oppgaven å avgjøre faktum. Dette gjøres på grunnlag av bevisføringen i saken.

Formålet med bevisføring i straffesaker er å føre bevis for om de faktiske vilkårene for å ilegge straff er oppfylt. Det finnes ulike bevismidler, som dokumentbevis, vitneprov, sakkyndige erklæringer etc. Forklaringer fra vitner og parter er mange ganger de viktigste bevisene, og i noen straffesaker er det ingen andre bevis.

Beviskravreglene er de regler som angir hvilken bevisstyrke som må foreligge, hvor høy grad av sannsynlighet som må foreligge. I straffesaker er grunnregelen at det må en meget høy grad av sannsynlighet til før siktede kan dømmes. Det følger av uskyldspresumsjonen i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) av 4. november 1950 art. 6 (2) at den tiltalte skal anses uskyldig inntil det motsatte er bevist. Enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Tiltalte har heller ingen plikt til å bidra til egen domfellelse, og han kan etter Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10 § 167 ikke dømmes for falsk forklaring. Påtalemyndigheten skal være objektiv og upartisk under

etterforskningen. Etter lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22.mai 1981 nr 25 § 226 tredje ledd skal politiet ta i betraktning og sikre bevis også om enhver omstendighet som taler til fordel for mistenkte.⁸ Det er et hovedprinsipp at påtalemyndigheten har bevisbyrden i straffesaker. Tiltalte skal frifinnes dersom det foreligger rimelig tvil.

Bevisvurdering er dommerens vurdering av hvilken sannsynlighetsgrad som faktisk foreligger. Når bevisvurderingen er avsluttet, må det resultatet man er kommet til holdes opp mot beviskravsreglene. Det brukes gjerne betegnelser som ”sikkert”, ”nesten sikkert”, ”svært sannsynlig”, ”sannsynlig”, ”mulig”, ”lite trolig” osv.

2.3 Fri bevisbedømmelse

Bevisbedømmelse har til formål å slå fast hvilke kjensgjerninger som skal kunne legges til grunn for dommen. Det skilles mellom fri og bundet bevisbedømmelse. Bundet bevisbedømmelse vil si at det finnes regler for hvilken vekt de ulike bevisene skal tillegges. Fri bevisbedømmelse innebærer at retten som hovedregel skal foreta en helhetsbedømmelse, på fritt grunnlag. Prinsippet om fri bevisbedømmelse er grunnleggende i norsk prosessordning. Bestemmelser om fri bevisbedømmelse ble innført i Norge ved straffeprosessloven av 1887, som trådte i kraft 1. januar 1890. I lovens § 349 het det ” Ved Afgjørelsen af, hvad der er at anse som bevist, tages alene hensyn til de beviser, som er fremførte under Hovedforhandlingen. Afgjørelsen træffes efter fri Overbevisning paa Grundlag af en samvittighetsfuld Prøvelse af de fremførte Bevisligheder.”⁹ Straffeprosessloven har i dag ingen uttrykkelig regel hvor prinsippet om fri bevisbedømmelse kommer til uttrykk. Ifølge juridisk teori er dette sannsynligvis fordi regelen i dag anses som helt selvsagt.¹⁰

---

⁸ Bjerke, Hans Kristian og Erik Keiserud, *Straffeprosessloven, kommentarutgave, bind II*. Tano Aschehoug, 2001 s. 819

⁹ Lie (2002) s. 30.

¹⁰ Hov (1999) s. 248.

Unnlatelse av å fremlegge bevis kan medføre at retten supplerer partenes bevisføring. Etter strprl § 294 har retten plikt til å sørge for at saken er fullstendig opplyst. Dette skyldes at straffesaker ikke bare berører partenes interesser, men også samfunnets.¹¹ I praksis skjer dette ved at retten ber partene få et spørsmål bedre belyst. Dersom dette ikke følges opp har retten kompetanse til å selv ta initiativet til bevisføringen, f.eks ved å innkalle et vitne eller begjære bevisopptak ved en annen domstol.

2.4 Vitneplikstens saklige begrensning

Reglene om vitneførsel i straffesaker er gitt i straffeprosesslovens tredje del, kapittel 10. Det finnes også enkelte regler om vitneføring i lovens kapittel 22.

Etter strprl § 133 skal vitnet oppfordres til å ”så vidt mulig i sammenheng forklare seg om hva det vet om gjenstanden for bevisførselen”. Vitnet skal forklare seg om hva det har sett og hørt, om eventuell usikkerhet, og om sine egne mer skjønnsmessige oppfatninger i iakttagelsesøyeblikket.

Utgangspunktet er at vitne skal forklare seg på sin egen måte og med sine egne ord. I praksis er det gjerne nødvendig med innledende spørsmål, for å hjelpe vitnet på vei. Det fremgår av forarbeider til bestemmelsen at retten før avhøret skal forsikre seg om at vitnet er kjent med hva saken gjelder.¹²

Bevisumiddelbarhetsprinsippet tilsier at vitnet ikke kan stille i retten med et ferdigskrevet manuskript og lese høyt fra dette. Men vitnet kan ha med seg en huskeliste, - opptegetninger om tall eller annet ”til støtte for hukommelsen”, jf. strprl § 133 andre ledd.

Retten kan også pålegge vitnet å friske opp sitt kjennskap til saken, jf. § 116 andre ledd.

---

¹¹ Hov (1999) s. 203.

¹² Ot.prp. nr. 35 (1978-79) s. 149.

Bestemmelsen bygger på en forutsetning om at vitnet skal fortelle hva det husker på avhørstidspunktet. Dersom dette er i strid med hva vitnet tidligere har forklart, kan det etter strprl § 296 påpekes under hovedforhandling.

Vitnet vil ha plikt til å delta i enklere undersøkelser, for at retten skal kunne bedømme vitneprovets verdi. Dette er særlig aktuelt når det gjelder syns- og hørselsundersøkelser. I juridisk teori er det imidlertid antatt at vitnet ikke har noen plikt til å stille opp på kroppsundersøkelser eller andre mer inngripende undersøkelser.¹³

Vitner forklarer seg i praksis flere ganger om samme hendelse. Først under etterforskning, under hovedforhandling i førsteinstans og deretter igjen ved en eventuell ankebehandling.

2.5 Vitnekonfrontasjon

Person- og fotokonfrontasjon brukes i de tilfeller der et vitne har sett gjerningspersonen, og skal forsøke å gjenkjenne ham. Etter strprl § 133 første ledd og påtaleinstruksen § 8-6 fjerde ledd skal vitnet ha gitt en så god beskrivelse som mulig før konfrontasjonen skjer. Det skal benyttes en fremgangsmåte som utelukker mistanke om påvirkning og risiko for gal identifikasjon, jf. påtaleinstruksen § 8-6 fjerde ledd. Gjennomføring av konfrontasjonen foretas av politiet, slik som annen etterforskning.

2.5.1 Fotokonfrontasjon

Fotokonfrontasjon er den vanligste konfrontasjonstypen. Det kreves ikke samtykke av siktede. Politiet gjør her bruk av to varianter. Den første typen går ut på at vitnet forevises fotografier av minst ti personer. Politiet bestemmer sammensetningen, ut fra regler om en viss likhet mellom deltakerne med hensyn til høyde, kroppsbygning, alder, hårfarge, hårfasong og etnisk tilhørighet. Det skal ikke være noen ekstern grunn til at den mistenkte peker seg ut.

---

¹³ Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess I*. Universitetsforlaget, 1994 s. 218-219.

Ved den andre typen fotokonfrontasjon viser politiet ett bilde av den personen de mistenker, for å se om vitnet gjenkjenner ham.

2.5.2 Personkonfrontasjon

En personkonfrontasjon skjer ved at 5-8 personer med noenlunde likt utseende og alder, stilles opp på en rekke.¹⁴ Vitnet skal deretter forsøke å peke ut gjerningspersonen. Paraden fotograferes, og det skal lages fotomappe og skrives rapport om konfrontasjonen. Siktede må samtykke for at en personkonfrontasjon skal kunne skje. Siktetes forsvarer skal også varsles og gis anledning til å være til stede.

---

¹⁴ Auglend, Ragnar L., Henry John Mæland, Knut Røsandhaug. *Politirett*. Gyldendal Norsk Forlag, 2004 s.

3 Mulige feilkilder ved vitnebeviset

3.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres mulige feilkilder ved øyenvitnebeviset. Den amerikanske juristen J. Kaplan anga i 1968 følgende faktorer som avgjørende ved vurderingen av et vitneutsagn¹⁵:

- sannsynligheten for at vitnet har oppfattet begivenheten riktig
- sannsynligheten for at han har husket hva han så
- sannsynligheten for at det er hans hensikt å fortelle hva han husker
- sannsynligheten for at han er i stand til å fortelle det han ønsker å fortelle
- sannsynligheten for at retten har forstått hva han mener

Et vitneutsagn kan deles inn i tre hovedkomponenter, iakttakelse, hukommelse og gjengivelse.¹⁶ På alle stadier kan det oppstå feil og feiltolkninger. Retten kan være observante på feilkildene i de to første stadiene, men kun på det tredje stadiet kan de gjøre noe for redusere muligheten for at feil oppstår.¹⁷ Kapittelet er inndelt i disse tre fasene.

3.2 Iakttakelsen

En korrekt beskrivelse av et hendelsesforløp forutsetter at vitnet har gjort korrekt observasjon av hendelsen, og at han kan gjengi denne observasjonen korrekt. Men menneskers oppfattelse av virkeligheten er farget av subjektive holdninger og tidligere opplevelser. To motstridende forklaringer om samme episode kan for begge vitnene føles som sannheten om hva som skjedde.

---

¹⁵ Smith (1986) s. 65

¹⁶ Lie (2002) s. 42

¹⁷ Smith, Eva. *Vitnebeviset*. Gad, 1986 s. 30

Menneskets evne til å iakttå og sanse er ufullkommen. Vi kan bare iakttå og fange opp en brøkdel av syns- og sanseintrykk. Vår oppfatning av omverden vil dermed til enhver tid være basert på ufullstendig og fragmentarisk informasjon. Det skjer en kontinuerlig ubevisst utvelgelse av de sanseintrykk som blir registrert og lagret. Både kvalitativt og kvantitativt vil utvalget i stor utstrekning være avhengig av individuelle forutsetninger, som erfaring, kunnskap og interesseområder hos den enkelte. Ulike beskrivelser av samme hendelse kan ofte forklares i slike forskjeller i utvalg og vektlegging av faktorer. Forskjellene er uavhengige av observasjonsforholdene.¹⁸

Faktorer som kan påvirke hukommelsens pålitelighet under innkodingsfasen/persepsjonen er individuelle egenskaper, oppmerksomheten og hendelsens følelsesmessige karakter.

Et av de største problemene i vitnepsykologisk naturalistisk forskning har vært å finne ut hva den objektive sannhet er, hva som egentlig skjedde. Dette har blitt enklere etter at videoovervåkning ble innført i banker, butikker og på endel offentlige steder. I tilfellene hvor gjerningspersonen er pågrepet forholdsvis umiddelbart er det også mulig å sammenligne gjerningsmann og påkledning med vitners beskrivelse.

3.2.1 Oppmerksomhet

Graden av oppmerksomhet er av sentral betydning. Jo mindre oppmerksomhet som har vært rettet mot en hendelse eller et element i en hendelse, desto lettere er det å fylle ut de brokkene man faktisk har observert med det man intuitivt mener har skjedd. Desto større er også feilmulighetene. Vi har med andre ord en tendens til å se og høre det vi forventer å se og høre. Vi har et behov, både bevisst og ubevisst, for å oppfatte i helheter eller meningsfylte sammenhenger.¹⁹ Sykdom eller tretthet kan også påvirke oppmerksomheten.

---

¹⁸ Lie (2002) s. 47

¹⁹ Lie (2002) s. 48

Nyere forskning har vist at vi går glipp av mye informasjon dersom vi ikke er innstilt på å registrere særskilte hendelser. I en undersøkelse fra 1999²⁰ ble det filmet en basketballscene med høyt spillem tempo. Deltagerne fikk se filmkuttet som varte ca ett minutt og ble bedt om å telle antallet pasninger det ene laget foretok seg. Halvveis i filmklippet gikk en person utkledd i gorillakostyme over banen. Han stoppet og slo seg på brystet før han forsvant ut. Rundt halvparten av deltagerne var så opptatt med å telle pasninger at de ikke la merke til gorillaen, og mange av dem nektet etterpå for at det var samme filmklipp da de fikk se det på nytt.

I vitnepsykologiske undersøkelser er gjerne forsøkspersonene klar over at de vil bli testet i etterkant av en hendelse, og oppmerksomheten er derfor skjerpet helt fra begynnelsen av forsøket. En slik oppmerksomhet har vi vanligvis ikke til hverdags. En mulig konklusjon er at dersom vitner presterer dårlig i laboratorieeksperiment, er det stor risiko for at de ville prestert enda dårligere i virkelige situasjoner.²¹

3.2.2 Generelle tendenser

Vi har en alminnelig tendens til å overvurdere høye hastigheter og undervurdere lave hastigheter.²²

En undersøkelse fra 1996²³ finner også at det er en tendens til å overvurdere vekt og høyde for forholdsvis små og lette personer, og en tilsvarende tendens til å undervurdere vekt og høyde for høye og tunge personer.

---

²⁰ Simons og Chabris (1999) I: Magnussen, Svein. *Vitnepsykologi. Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettsal*. Abstrakt forlag, 2004 s. 43

²¹ Granhag (2001) s. 38

²² Lie (2002) s. 43

²³ Sporer (1996) I: Magnussen (2004) s. 74

3.2.3 Kompleksitet

Jo raskere ting skjer, desto vanskeligere er det å merke seg alle detaljene. Hendelsene vitnet skal forklare seg om består ofte av mange enkeltelementer. Da vil det være vanskelig eller umulig å ha oppmerksomhet rettet mot alle enkeltelementene samtidig.²⁴

Ubehagelige opplevelser kan oppfattes som de varer en evighet, selv om det kanskje bare er snakk om sekunder. Vitners forklaring om hendelsers varighet kan derfor avvike fra den objektive sannheten.

Flere studier har vist at evnen til å kjenne igjen enkeltpersoner er omvendt proporsjonal med antall personer som er til stede, og spesielt med antall aktive i den kriminelle handlingen. I følge en undersøkelse fra 1992²⁵ blir ofte vitneforklaringene under slike betingelser mindre nøyaktige og personbeskrivelsene dårligere.

3.2.4 Våpenfokuseringseffekten

Generelt synes forskningen å vise at i sterkt følelsesladde situasjoner huskes sentrale trekk ved hendelsen godt, mens de mer perifere detaljene huskes dårligere. Men dette medfører ikke automatisk at identifisering av gjerningsmannen er blant det som huskes godt. Mange vitner fester seg f.eks. mer ved våpenet dersom det er brukt. Innen vitnepsykologien kalles dette ”våpenfokuseringseffekten”, og den er bekreftet gjennom flere laboratoriestudier.²⁶

Et eksempel er en undersøkelse fra 1987²⁷ der deltagerne fikk se et videoklipp av et ran i to varianter. I den ene versjonen viftet ransmannen med et våpen, klart synlig for tilskuerne. I den andre versjonen var våpenet skjult i en jakke gjennom hele ranet. I en senere vitnekonfrontasjon plukket 26% av vitnene i den første versjonen ut ransmannen, mens

---

²⁴ Lie (2002) s. 47

²⁵ Sporer I: Magnussen (2004) s. 83

²⁶ Magnussen (2004) s. 84

²⁷ Cutler et al. (1987) I: Magnussen (2004) s. 84

46 % av vitnene plukket ut ransmannen i den andre versjonen.

En undersøkelse foretatt i 1996²⁸ viste at en slik form for tunnelsyn også gjelder i tilfeller der en ransmann truer med f.eks. en injeksjonssprøyte.

3.2.5 Observasjonsforhold

Jo vanskeligere observasjonsforholdene har vært, jo større er muligheten for at observasjonen er ukorrekt eller usikker.²⁹ Lys- og værforholdene er eksempler på observasjonsforhold som bør ha vært så optimale som mulig for at vitnet skal ha hatt mulighet til å gjøre en observasjon.

3.2.6 Observasjonsavstand

Dersom vitnets observasjoner er foretatt fra lang avstand kan det settes spørsmålstegn ved hvor god observasjonen kan være. Generelt sett har vi også lett for å undervurdere korte avstander og overvurdere lange avstander.

3.2.7 Vitnets observasjonsevne

I noen saker er det nødvendig å stille spørsmål ved om vitnet faktisk har kunnet observere det vitnet hevder han har sett. Dersom vitnet har redusert syn og til vanlig bruker briller, kan det være av interesse å finne ut om vitnet hadde brillene på da hendelsen skjedde.

Persepsjonpsykologisk forskning på synssansen har vist at detaljsynet, fargesynet og evnen til å gjenkjenne ting i omgivelsene varierer betydelig med forhold som lysnivå, avstand og tid.³⁰ En undersøkelse fra 1990³¹ viste at i overgangen fra dag til natt via

---

²⁸ Sporer (1996) I: Magnussen (2004) s. 84

²⁹ Lie (2002) s. 44

³⁰ Magnussen (2004) s. 81

³¹ Hess et al. (1990) I: Magnussen (2004) s. 81

skumring, taper detaljsynet seg og ender på et nivå som er 1/15 av verdien målt under normale dagslysbetingelser. Det reduserte detaljsynet følges av en tilsvarende reduksjon i evnen til presis avstandsbedømmelse og i evnen til å gjenkjenne objekter. Når dette skjer blir vitnets forventninger og ideer viktige for fortolkningen av det han observerer, og for hva som senere blir husket.

Vitnepsykologisk forskning fra 1908³² har også vist at fargeangivelse på klær kan være nokså upålitelig. Det er derfor viktig å vite under hvilke betingelser observasjonene er foretatt, og eventuelt sjekke hvordan fargene vil fortone seg under andre lysforhold. Lyset på diskotek gjør det f.eks. særlig vanskelig å bedømme farger på klær og gjenstander.

3.2.8 Alkohol

Svært mange kriminelle handlinger skjer mens både gjerningsperson, offer og vitner er påvirket av alkohol. Større mengder alkohol kan forårsake hukommelsestap, såkalt "blackout", av varierende varighet.³³ Laboratiestudier fra 1997³⁴ viste imidlertid at selv moderate mengder alkohol (<1,0 promille) svekker hukommelsen.

I en undersøkelse fra 1990³⁵ ble to grupper deltakere utsatt for et arrangert tyveri. Den ene gruppen var edru, den andre gruppen hadde en promille på ca. 1,0. Etter hendelsen ble noen av deltakerne intervjuet umiddelbart, mens resten gikk hjem. En uke senere ble alle deltagerne intervjuet og bedt om å identifisere "tyven" fra en fotoserie som enten inneholdt den skyldige eller ikke. Resultatene viste at de alkoholpåvirkede deltagerne husket mindre enn de edru deltagerne, både umiddelbart etter hendelsen og etter en uke. De hadde også en større tendens til å plukke ut en person fra fotoserien som ikke inneholdt den skyldige. De alkoholpåvirkede vitnene gjorde det imidlertid like bra når fotoserien inneholdt den

---

³² Münsterberg (1908) I: Magnussen (2004) s. 82

³³ Magnussen (2004) s. 87

³⁴ Nordby et al. (1997) I: Magnussen, (2004) s. 86

³⁵ Yuille & Tollestrup (1990) I: Magnussen (2004) s. 87

skyldige, men de var mindre sikre enn de edru vitnene. Dette kan tyde på at sjansene for feilidentifisering av gjerningsmannen er større selv under mild alkoholpåvirkning. Tilsvarende resultater har også andre forskere³⁶ kommet frem til.

3.2.9 Eldre vitner

Etter hvert som mennesker blir eldre reduseres fargesynet, kontrastfølsomheten og evnen til å skjelne detaljer i objekter som beveger seg. Forandringene skjer gradvis, men er merkbare fra ca. 70 års alderen.³⁷ Det skjer også forandringer når det gjelder oppmerksomhet og hukommelse. Dersom observasjonstiden er kort, registrerer og behandler eldre mennesker mindre informasjon enn yngre mennesker. De blir også lettere distraheret. Med andre ord trenger eldre lenger tid enn yngre for å oppnå samme prestasjon.³⁸

Vitnepsykologisk forskning tyder på at eldre vitners hukommelse er mer sårbar for ekstern informasjon enn unge vitners hukommelse, og de er mer villige til å plukke ut en person i en konfrontasjon som ikke inneholder den mistenkte.³⁹ Eldre har generelt sett en mer positiv holdning til politiet.⁴⁰ De kan derfor være spesielt sårbare for ledende eller suggestive spørsmål, eller tillegge et politivitne stor troverdighet.

Flere undersøkelser⁴¹ har vist at eldre vitner har problemer med kildehukommelsen. De har en tendens til å stole på at noen ser kjent ut, uten å nødvendigvis kunne knytte personen til rett hendelse. De har også en større tendens til å blande sammen handlinger de har sett

---

³⁶ Read et al. (1997) I: Magnussen (2004) s. 87

³⁷ Magnussen (2004) s. 95

³⁸ Magnussen (2004) s. 95

³⁹ Wells & Olson (2003) I: Magnussen (2004) s. 97

⁴⁰ Magnussen (2004) s. 97

⁴¹ Bartlett & Fulton (1991) I: Memon, Vrij and Bull. *Psychology and Law. Truthfulness, Accuracy and Credibility*. Wiley, 2003 s. 110. Yarmey (1996) og Mitchell et al. (2003) I: Magnussen (2004) s. 97

utført og handlinger de har fått beskrevet, eller handlinger de har forestilt seg og handlinger de faktisk har utført.

3.2.10 Etnisk tilhørighet

Vi kan ha en tendens til å oppfatte mennesker på en måte som bekrefter våre fordommer om deres gruppe. I mange land er menn av afrikansk opprinnelse overrepresentert blant kriminelle. I disse landene kan det derfor danne seg stereotypiske oppfatninger om at svarte menn er aggressive.⁴² Disse stereotypiene synes også å være til stede hos ikke-rasister, og kan påvirke oss på måter vi ikke har bevisst kontroll over.⁴³

I en studie fra 1976⁴⁴ så deltagerne en film om en diskusjon mellom to mannlige studenter. Diskusjonen var til tider hatsk, og ved et tilfelle ga den ene studenten den andre et lett dytt, som deltagerne ble bedt om å beskrive. Den ene gruppen deltagerne så en versjon der studenten som ga et lett dytt var mørkhudet, mens den andre gruppen deltagerne så en versjon der en lyshudet person ga det lette dyttet. Resultatet viste at deltagerne i de to gruppene oppfattet det lette dyttet på helt ulike måter. Deltagerne som så versjonen med en lyshudet mann beskrev oppførselen som skøyeraktig og kameratslig, mens deltagerne som så versjonen med den mørkhudete mannen oppfattet hans oppførsel som truende og aggressiv.

3.2.11 Gruppetilhørighet

Interesse- og holdningsmessig bakgrunn spiller en viktig rolle ved tolkingen av en observasjon. Uttalelser om hvem som var den aggressive part i beskrivelser av sammenstøt kan falle høyst forskjellig ut. Tilsvarende gjelder personer med annen alder eller fra et

---

⁴² Lynn (2002) I: Magnussen (2004) s. 140

⁴³ Bargh et al. (1996) I: Magnussen (2004) s. 140

⁴⁴ Duncan (1976) I: Lindholm, Torun. *Etniska fördomar vid vittnessituationer* I: Tidsskrift for strafferett 3/2004, s. 320

annet sosialt lag. Dette kan forklares med forskjeller i holdninger hos den enkelte observatør.⁴⁵

Solidarisering forankret i gruppetilhørighet kan oppstå f.eks i forhold til andre aldersgrupper, kjønn, sosial status, yrkesgrupper og nærstående. Bevisst eller ubevisst kan vi da ha en tendens til å overdimensjonere elementer som taler til fordel for en part, og fortrenge eller forminske motsatte elementer.⁴⁶

I en studie fra 1954⁴⁷ så studenter fra to amerikanske universiteter et filmopptak av en fotballkamp mellom de to universitetslagene. Studentene ble bedt om å notere alle regelbrudd hos begge lag. Resultatet ble at begge studentgruppene la merke til dobbelt så mange feil hos motpartens lag.

3.2.12 Politivitner

Amerikanske undersøkelser⁴⁸ viser at politifolk husker mer om personer og hendelser det kan være aktuelt å forklare seg om, og de er tilsynelatende mer motstandsdyktige mot suggestive effekter av avhør. Polititjenestemenn er imidlertid ikke bedre enn andre til å identifisere personer, og de har lettere for å holde en uskyldig for skyldig enn folk flest.

3.3 Lagringsfasen

Det finnes tre ulike typer hukommelse. Prosedural hukommelse (implisitt hukommelse) vil si en slags ferdighetshukommelse, som gjør oss i stand til å tilegne oss motoriske ferdigheter. F.eks sykle, gå på ski og lære seg å kjøre bil. Semantisk hukommelse (eksplisitt hukommelse) lagrer vitenskapelig fakta og generell allmennkunnskap, som at

---

⁴⁵ Lie (2002) s. 49

⁴⁶ Lie (2002) s. 49

⁴⁷ Hastorf & Cantrill (1954) I: Magnussen og Overskeid (1998) s. 391

⁴⁸ Magnussen og Overskeid (1998) s. 393

Paris er hovedstaden i Frankrike, og at OL arrangeres hvert fjerde år. Episodisk eller selvbiografisk hukommelse (eksplisitt hukommelse) lagrer minner om personlige opplevelser og minner. Både tid og sted lagres. Minnet er sårbart for eksterne påvirkninger, og styrt av egne ideer og forventninger. En automatisering av bedømmelser foretas ubevisst. Svært ofte hopper tankene fra premiss til konklusjon, uten å vurdere alternativer. Det er imidlertid ikke tilfeldig hva vi konkluderer med.⁴⁹

Det er den episodiske hukommelsen som står i fokus i vitnepsykologien. Vitnet skal fortelle hva han/hun så og hørte ved den aktuelle hendelsen.⁵⁰

Tidligere hukommelsesforskning fokuserte på kvantitet, hvor mye som ble husket. Moderne forskning fokuserer på hva som huskes, det kvalitative. Vitnepsykologisk forskning fokuserer mest på forhold som forandrer og fordreier hukommelsen.⁵¹

Den episodiske hukommelsen kan også deles inn i korttidsminnet og langtidsminnet. Korttidsminnet har begrenset kapasitet, både når det gjelder mengde informasjon og lagringstid. Det er bare plass til litt informasjon av gangen, og denne informasjonen kan kun være i korttidsminnet i en kort tidsperiode, ca 10-15 sekunder.⁵² Langtidsminnet har derimot veldig høy kapasitet, både når det gjelder mengde informasjon og lengden på lagringstiden. Man kan f.eks huske barndomsminner hele livet, og fylle på med ny informasjon uten bekymring for om det er plass nok. En vitneforklaring forutsetter at observasjonen er lagret i langtidsminnet. Vitnepsykologien tar først og fremst for seg hvilke effekter de ulike påvirkningsfaktorene har på langtidsminnet.⁵³

---

⁴⁹ Magnussen og Overskeid (1998) s. 399

⁵⁰ Magnussen (2004) s. 51

⁵¹ Koriat et al. (2000) I: Magnussen (2004) s. 52

⁵² Granhag (2001) s. 32

⁵³ Granhag (2001) s. 32

3.3.1 Tidsfaktoren

En generelle glemselskurve, oppkalt etter den tyske forskeren Ebbinghaus, viser at det meste av glemselen skjer ganske umiddelbart etter innlæring. Deretter flater kurven gradvis ut etter hvert. Det første året innebærer en glemsel på over 60 %.

Schacter⁵⁴ har laget en liste over syv grunner til at vi glemmer, husker feil eller plages av uønskede minner:

- 1) Minner bleker etter hvert, de er midlertidige.
- 2) Vi husker ikke hva vi har gjort når vi har hatt oppmerksomheten rettet mot noe annet.
- 3) Minner kan blokkeres. Vi kan mene at vi vet noe, uten å huske det i øyeblikket.
- 4) Forestilte hendelser kan forveksles med faktiske. Vi feilattribuerer, eller lurer oss selv.
- 5) Ledende spørsmål kan lede oss lenger fra sannheten enn hva vi skulle tro, vi er suggestible.
- 6) Tidligere erfaringer redigeres eller endres helt når vi i ettertid har andre opplysninger.
- 7) Plagsomme minner husker vi bedre enn vi skulle ønske.

Generell glemsel er et praktisk problem i rettssalen. Det tar som regel lang tid fra det forholdet vitnet skal forklare seg om fant sted, og til forklaringen skal gis i retten. Enkelte vitner mener de husker bedre i lagmannsretten enn i tingretten, eller de har blitt mer sikre på sine observasjoner. Ingen veldokumenterte undersøkelser viser at en hendelse huskes bedre etter to år enn etter ett år.⁵⁵ Men spesielle eller dramatiske hendelser husker vi gjerne bedre enn dagligdagse. Traumatiske minner skal det svært mye til før vi glemmer. Ellers varierer hukommelsen fra person til person, slik det også er med andre evner og ferdigheter.

Bedret hukommelse over tid har liten støtte i forskning, dersom vitner blir spurt om de samme hendelsene med noenlunde samme spørsmål.⁵⁶ Episodiske minner i

---

⁵⁴ Schacter (2001) I: Magnussen (2004)

⁵⁵ Magnussen (2004) s. 57

⁵⁶ Magnussen (2004) s. 84

langtidshukommelsen blir verken klarere eller mer pålitelige over tid. Studier hvor det foreligger fasit og hvor hukommelsen er sjekket over lange tidsintervaller, viser at minner som først er tapt, ikke senere lar seg gjenskape.⁵⁷ Det er imidlertid forskjell på minner for dramatiske hendelser med høy oppmerksomhetsfaktor som er gjennomgått i hukommelsen flere ganger, og minner for trivielle hendelser som først på et senere tidspunkt fikk betydning.⁵⁸

3.3.2 Feilattribusjon

Feilattribusjon er forvekslinger og kildeforvirring, som kan oppstå spontant, uten påvirkning fra andre kilder. Vi husker kanskje riktig person og sted, men tar feil av tidspunktet., eller at vi husker riktig hendelse, men feil tidspunkt og feil person.

Feilattribusjon forekommer lett dersom en dagligdags hendelse ligger noe tilbake i tid og ikke fremstod som betydningsfull da den hendte.⁵⁹

Grunnlaget for slik forveksling kan være at ansikter har en viss likhet og gir en følelse av gjenkjennelse. Men det hender også at tilskuere eller uskyldig forbipasserende forveksles med den observerte gjerningsmannen.⁶⁰ I en undersøkelse foretatt i 1994⁶¹ ble deltagerne vist en film som inneholdt en ransscene. Halvparten av deltagerne så en annen versjon hvor en annen mann opptrådte i en helt uskyldig sammenheng flere minutter tidligere. I en fotokonfrontasjon der den faktiske gjerningsmannen ikke var representert, ble den uskyldige filmdeltageren plukket ut av 60-80 % av vitnene, avhengig av hvor mange valgmuligheter som ble gitt. Når gjerningsmannen og den uskyldige begge var representert i konfrontasjonen sank imidlertid sannsynligheten for feilidentifisering betydelig.

---

⁵⁷ White (2002) I: Magnussen (2004) s. 84

⁵⁸ Magnussen (2004) s. 86

⁵⁹ Magnussen (2004) s. 122

⁶⁰ Magnussen (2004) s. 125

⁶¹ Ross et al. (1994) I: Magnussen (2004) s. 125

3.3.3 Suggestibilitet

Suggestibilitet er en form for feilattribusjon. Suggestibilitet oppstår når villedende informasjon fra eksterne kilder innkorporeres i hukommelsen. Når minner blekner er vi mer utsatt for desinformasjon.⁶² Dette kan være informasjon fra andre personer, informasjon fra media eller bilder fra hendelsen.⁶³

Palme-saken i Sverige og Orderud-saken er eksempler på saker som er mye omtalt i media. I noen saker trykkes bilder eller såkalte fantomtegninger av mistenkte i media. Vitners identifikasjon av tiltalte eller forklaring om hendelsesforløpet kan i slike tilfeller bli påvirket. Det hender vitner identifiserer den de så bilde av, og ikke den de så på åstedet.⁶⁴

Samtaler med andre kan også bidra til å påvirke erindringsbildet. Dette gjelder særlig samtaler med andre som selv er sikre på sine oppfatninger om hva som skjedde.⁶⁵

3.3.4 Redigering

Med redigering menes at hukommelsen tilpasses ny kunnskap, holdninger eller følelser.⁶⁶ Sosiale stereotyper virker inn på alle trinn i hukommelsesprosessen. De styrer våre fortolkninger av hendelser, redigerer innkodede minner, og kan ytterligere fordreie minnet når hendelsene skal gjenfortelles. Utseende, påkledning og etnisk tilhørighet er faktorer som styrer attribusjon av adferd og egenskaper.

Forskning har vist at selv det å gå i svarte klær kan være nok til å bli beskrevet som mer aggressiv og mer skyldig i en situasjon der man har brutt loven eller opptrådt mistenkelig.⁶⁷

---

⁶² Magnussen og Overskeid (1998) s. 401

⁶³ Schacter (2001) I: Magnussen (2004) s. 128

⁶⁴ Sporer (1996) I: Magnussen og Overskeid (1998) s. 395

⁶⁵ Lie (2002) s. 54

⁶⁶ Magnussen (2004) s. 128

⁶⁷ Vrij (1997) I: Magnussen (2004) s. 140

3.4 Gjengivelsesfasen

Gjengivelse av observasjon er aktuelt når vitner skal avgi forklaring i rettssalen, men også ved en eventuell identifikasjon i etterforskningsfasen. Faktorer som kan påvirke hukommelsen under gjengivelsesfasen er ledende spørsmål, villedende informasjon eller senere kunnskap.⁶⁸

I en klassisk undersøkelse foretatt i 1974⁶⁹ ble deltagerne vist en filmet trafikkulykke. Etter å ha sett filmen skulle deltagerne besvare noen spørsmål om ulykken. Et av spørsmålene lød: "Omtrent hvor stor hastighet hadde bilene da de traff hverandre?" Dette spørsmålet ble stilt til en gruppe, mens for en annen gruppe ble ordet "traff" byttet ut med henholdsvis "krasjet". Det viste seg at deltagerne som fikk spørsmålet stilt i form av "krasj" oppga gjennomsnittelig mye høyere hastighet enn deltagerne som fikk spørsmålet i form av "støtte sammen".

En uke senere ble deltagerne stilt flere spørsmål om filmen de hadde sett. Det kritiske spørsmålet var om deltagerne hadde lagt merke til noe knust glass. Ingen av filmene viste knust glass, men 16 deltagere i "krasj"-gruppen husket å ha sett knust glass, mot kun 7 av deltagerne i "traff"-gruppen. Knust glass er ofte resultatet av trafikkulykker som har skjedd ved høy fart. Ledende informasjon hadde med andre ord skapt ytterligere forandringer i deltageres hukommelse.

I rettssalen stilles det store krav til vitner om nøyaktigheten på beskrivelser. I praksis kan det synes som man regner med at situasjoner skal være avfotografert i vitners hukommelse, at en objektivt korrekt gjengivelse skal være mulig.⁷⁰ Vitner kan på sin side oppfatte

---

⁶⁸ Granhag (2001) kap.5

⁶⁹ Loftus & Palmer (1974) I: Loftus, Elizabeth F. *Eyewitness Testimony*. Harvard University Press, 1979 s. 77

⁷⁰ Smith (1986) s. 51

rettens spørsmål som at de ikke blir trodd, og føle seg utilstrekkelige. Men hukommelsen er ikke en reproduksjon.⁷¹

3.4.1 Beskrivelse og identifikasjon av gjerningspersonen

I de fleste rettssaker dreier det seg om ukjente personer vitnene skal gjenkjenne. I en feltstudie fra 1982⁷² ble over 79 ekspeditører i dagligvareforretninger bedt om å identifisere en kunde de hadde ekspedert to timer tidligere i en litt uvanlig, men ikke usannsynlig transaksjon. Resultatet var at litt over en tredjedel av ekspeditørene foretok en korrekt identifikasjon av kunden. Kun en femtedel avstod fra å plukke ut noen person, mens litt under halvparten plukket ut feil mann.

Undersøkelser foretatt i 2001⁷³ viste at det var vanskelig for et vanlig publikum å plukke ut to ranere i et TV-filmet realistisk ran selv når ranerne og fotoserien med utseendemessig lignende alternative gjerningspersoner ble vist på skjermen samtidig.

Flere studier viser at det er særlig vanskelig å gjenkjenne personer man kun har sett i et kort tidsrom dersom de har foretatt mindre forandringer i utseende eller bekledning, eller dersom andre observasjonsbetingelser er forandret.⁷⁴ En gjerningsmann med alminnelig utseende er også vanskeligere å kjenne igjen enn en gjerningsmann med avvikende utseende.⁷⁵

En undersøkelse foretatt i 1996⁷⁶ viste at det ikke er noen sammenheng mellom hvor mange detaljer vitnene beskriver angående gjerningspersonens utseende og bekledning, og vitnets evne til å identifisere personen. I undersøkelsen ble bankkasserere bedt om å

---

⁷¹ Magnussen (2004)

⁷² Brigham et al. (1982) I: Magnussen (2004) s. 77

⁷³ Henderson et al. (2001) I: Magnussen (2004) s. 79

⁷⁴ Wells & Olson (2003) I: Magnussen, (2004) s. 79

⁷⁵ Magnussen (2004) s. 83

⁷⁶ Sporer (1996) I: Magnussen (2004) s. 79

beskrive en person som hadde forsøkt seg på sjekkbedrageri, og senere bedt om å plukke ut gjerningspersonen i en fotokonfrontasjon. Verken fullstendighet eller nøyaktighet i beskrivelsene hadde noe å si for vitnets evne til å etterpå identifisere personen.

3.4.2 Vitners konfidensbedømmelse

Innen vitnepsykologien finnes en rekke studier som undersøker vitners konfidensbedømmelse, hvor sikre de er på påliteligheten av sine egne utsagn. Forskerne har blant annet vært interessert i å finne ut om forklaringer fra vitner som uttrykker en stor grad av subjektiv sikkerhet er mer pålitelige enn vitner som uttrykker en lavere grad av sikkerhet.⁷⁷

Forskning⁷⁸ på jurybeslutninger i modellforsøk, og i faktiske kriminalsaker tyder på at den klart sterkeste faktoren i bedømmelsen av et vitnes troverdighet er vitnets personlige uttrykk for visshet om egne observasjoner. Flere undersøkelser har bekreftet dette.⁷⁹

En svensk kartlegging foretatt i 2001⁸⁰ viser at både politi og påtalemyndighet har en tendens til å tro at vitner som regel er underkonfidente, at de knytter for lav tiltro til sine utsagn. Dommere derimot har en større tendens til å tro at vitner er overkonfidente oftere enn underkonfidente. Vitnepsykologisk forskning⁸¹ viser at dommerne har rett.

En norsk undersøkelse fra 2003⁸² viste ikke noe samsvar mellom vitnenes egen sikkerhet på hvorvidt detaljene de rapporterte var korrekte, og den faktiske påliteligheten i tilsvarende analyser av hukommelsen for iscenesatte, realistiske ran. Vitner som var sikre,

---

⁷⁷ Granhag (2001) s. 106

⁷⁸ Read et al. (1998) I: Magnussen (2004) s. 91

⁷⁹ Cutler, Penrod & Dexter (1990), R.C.L. Lindsay (1994b), Luus & Wells (1994a) I: Memon, Vrij and Bull (2003) s. 111

⁸⁰ Granhag og Strömwall (2001) I: Granhag (2001) kap. 9

⁸¹ Granhag (2001) s. 109

⁸² Ihlebæk et al. (2003) I: Magnussen (2004) s. 92

var like pålitelige eller upålitelige som usikre vitner. Et vitnes skråsikkerhet betyr med andre ord ikke at personen husker noe mer eller noe bedre. Det kan like gjerne være uttrykk for overdreven selvsikkerhet eller dristighet. Et vitnes usikkerhet kan likeså forklares med dårlig selvtillit. Subjektiv sikkerhet gir med andre ord ingen eller liten informasjon om faktisk pålitelighet.⁸³

Et annet funn som går igjen i vitnepsykologisk forskning er at vitner sjelden uttrykker usikkerhet når de skal identifisere gjerningspersonen, og et fåtall avstår fra å foreta noe valg under konfrontasjonen. De fleste vitner vil gjerne være til hjelp, og plukker ut en person selv om de ikke er sikre.⁸⁴ Mange tar feil. I en undersøkelse fra 1974⁸⁵ plukket nesten halvparten av vitnene ut feil person. Kun 20% av vitnene avstod fra å foreta et valg. I en undersøkelse fra 1998⁸⁶ ga 40% av vitnene positiv identifikasjon, selv når gjerningspersonen ikke var representert i konfrontasjonen. Feil hukommelse er en mye større trussel for rettssikkerheten enn mangel på hukommelse.

Det å skifte standpunkt eller endre forklaring oppleves gjerne som noe som bør unngås. Det kan være pinlig, i den forstand at vitnet føler at påliteligheten av deres egne utsagn svekkes. Noen kan også føle at straffansvaret for falsk forklaring kan inntre dersom de ombestemmer seg, slik at de føler seg låst i sin egen forklaring.⁸⁷

---

⁸³ Magnussen (2004) s. 94

⁸⁴ Magnussen og Overskeid (1998) s. 396

⁸⁵ Buckhout (1974) I: Magnussen (2004) s. 77

⁸⁶ Levi (1998) I: Magnussen (2004) s. 77

⁸⁷ Lie (2002) s. 60

4 Domsanalyse

4.1 Innledning

I dette kapitlet analyseres rettens vurdering av øyenvitnebeviset i 15 lagmannsrettsdommer og to tingrettsdommer. Samtlige dommer er avsagt de siste ti årene. Dommer der lagmannsretten er satt som meddomsrett utgjør hoveddelen av undersøkelsen.

I dette kapitlet behandles hver dom for seg. Først presenteres hendelsesforløpet i saken kort, deretter analyseres rettens vurdering av øyenvitnebeviset. Til slutt bemerkes aktuelle mulige feilkilder retten ikke har nevnt. Sammenligninger, vurderinger og slutninger følger i kapittel 5.

4.2 Problemstillinger

Etter reglene om fri bevisbedømmelse er vurderingen av vitnebeviset overlatt til rettens skjønnsvurdering. Hva baserer retten denne skjønnsvurderingen på, i saker der øyenvitnebeviset er tillagt avgjørende vekt?

Etter reglene om fair trial-prinsippet i EMK art. 6 har tiltalte rett til å dømmes av upartiske dommere. Dommerne skal ikke være forutinntatte eller dømme ut i fra stereotypiske oppfatninger. Legger dommerne vitnep psykologiske antagelser til grunn for sine vurderinger?

Det finnes vitenskapelig kunnskap om mange mulige feilkilder ved vitnebeviset. I saker der øyenvitnebeviset er tillagt avgjørende vekt, hvordan begrunner dommerne avveiningen mellom øyenvitnebeviset og kravet om bevis ”ut over rimelig tvil”?

4.3 Dom A, LA-2005-107292

I dommen fra Agder lagmannsrett (meddomsrett) ble en 25 år gammel mann enstemmig dømt for uaktsomt drap ved motorvogn, samt bruk av narkotika ved to anledninger. Han hadde kjørt over i motgående kjørefelt og kollidert med en annen bil. Føreren av denne bilen omkom på stedet av skadene han pådro seg i sammenstøtet. Tiltalte kom fysisk uskadd fra ulykken. Han nektet straffeskyld med den begrunnelse at avdødes bil hadde kommet over i hans kjørefelt, slik at sammenstøtet ikke hadde vært til å unngå.

Lagmannsretten la ved bevisbedømmelsen avgjørende vekt på vitneforklaringene fra vitne C og vitne D. De var førere av to biler som kom kjørende bak B, men unngikk selv å bli innblandet i sammenstøtet. Retten viste til at de hadde gitt sammenfallende beskrivelser av ulykken. I følge både vitne C og vitne D hadde tiltaltes bil gradvis skrådd over i motgående kjørefelt, der den traff Bs bil. Ingen av bilene skal ha vist tegn til å bremse eller manøvrere unna før det smalt.

Lagmannsretten bemerker innledningsvis observasjonsforholdene. Ulykkesstedet lå på "en rett og oversiktig strekning". Da ulykken skjedde var det "våt, bar veibane, dagslys, oppholdsvær og relativt god sikt". Retten viste også til at tekniske undersøkelser og redegjørelser fra sakkyndige ikke svekket bevisresultatet som bygget på vitneforklaringene.

Det sies ikke noe om vitnenes grad av sikkerhet på egne observasjoner, vitnenes observasjonsevne eller observasjonens varighet. Det sies heller ikke noe mer konkret i dommen om observasjonsavstanden, annet enn at de kjørte etter B, og at vitne C kjørte nærmest.

4.4 Dom B, LB-2005-86130

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en 24 år gammel mann frifunnet for legemsbeskadigelse. I likhet med tingretten kom lagmannsretten til at det ikke var

bevist ut over enhver rimelig tvil at det var tiltalte som hadde utført handlingen.
Dissensavgjørelse 6-1 over skyldspørsmålet og erstatningsspørsmålet.

Hendelsesforløpet var i korte trekk at fornærmede under en konsert observerte en kvinne som ble presset mot rekkverket mot scenen. Hun fikk problemer med å puste så fornærmede forsøkte å skjerme henne ved å holde publikum unna. Det oppstod i denne forbindelse noe dytting mellom fornærmede og en tredjeperson. Sistnevnte ga fornærmede en springskalle i pannen og et slag mot kinnet med knyttet hånd. Fornærmede kunne ikke utpeke noen gjerningsmann. En av fornærmedes venner, vitne C, utpekte tiltalte som gjerningsmann. Han observerte hendelsen og var det eneste vitnet som avga forklaring for retten.

Flertallet, bestående av to fagdommere og samtlige meddommere, la i dommen ”avgjørende vekt på at det eneste vitnet som har observert hendelsen, har avgitt en forklaring som inneholder mange usikkerhetsfaktorer, og som på vesentlige punkter er feil.” De viser til at vitnets forklaring rundt detaljer i hendelsesforløpet hadde vært usikker, samt at han avga ulik forklaring for politiet, tingretten og lagmannsretten. Dette gjalt omstendigheter som hvor han stod i lokalet, hvor langt unna hendelsen han var, og hvilke detaljer rundt hendelsen han var sikker på at han har observert.

Flertallet viste videre til at det var vanskelig å vite hvor sikker C selv var på at han hadde plukket ut riktig person. Dette begrunnes med at vitnet brukte de ulike betegnelsene ”ganske sikker”, ”helt sikker” og ”90% sikker”.

Flertallet la også vekt på at vitnet hadde opplyst at han var beruset, og at hendelsen fant sted i et lokale der det var dårlig belysning og svært mange mennesker.

Mindretallet, en fagdommer, la vekt på at vitnet plukket ut tiltalte nokså umiddelbart etter hendelsen, og kommenterte at det ikke hadde kommet frem noen opplysninger om at vitnet den gang var i tvil. ”At det gjennom eksaminasjonen av vitnet i lagmannsretten – nærmere

halvannet år senere – skapes en viss usikkerhet omkring deler av hans forklaring, kan slik denne dommer ser det ikke begrunne en rimelig og fornuftig tvil omkring det at tiltalte den gang ble identifisert.” Mindretallet viser også til at det ikke hadde fremkommet noen opplysninger eller hypoteser om noen annen gjerningsmann.

Mindretallet kommenterer videre at vitne C var en venn av fornærmede. ”Selv om vitnet er fornærmedes venn, har mindretallet vanskelig for å se hvorfor han skulle utpeke akkurat tiltalte blant alle de menneskene som befant seg ved åstedet. Det måtte i så fall bero på at vitnet valgte helt vilkårlig blant disse, noe mindretallet anser utelukket”.

Det sies ingenting i dommen om graden av beruselse. Observasjonsavstanden var i følge dommen ”noen meter”. Observasjonsforholdene kommenteres, men det sies ingenting om vitnets observasjonsevne. Flertallet kommenterer ikke hvilken virkning det kan ha hatt at vitnet var en venn av fornærmede. Mindretallet kommenterer ikke at vitnet var beruset.

4.5 Dom C, LB-2005-78329

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en 25 år gammel mann enstemmig dømt for promillekjøring med en firehjuls motorsykkel. Tiltalte var tidligere straffet. En annen person hevdet å ha kjørt motorsykkelen.

Tiltalte ble pågrepet av politiet utenfor et hotell, mistenkt for promillekjøring. En motorsykkel hadde stanset foran hotellet rett før tiltalte ble pågrepet. I følge tiltaltes og Bs forklaring var det B som hadde kjørt. Tiltalte hadde stått ved eller sittet på sykkelen for å vise tilskuere at den var hans, da politiet kom. Både tiltalte og B hadde protestert ovenfor politiet da tiltalte ble pågrepet. B ble på grunn av hissighet også pågrepet, men det ble kun tatt blodprøve av tiltalte. Vitne C jobbet som vakt ved hotellet, og var på hendelsestidspunktet i ferd med å ordne drosjekøen utenfor hotellet. Vitne C kjente ikke tiltalte fra før.

I dommen kommenteres generelle svakheter ved vitnebeviset, når det gjelder vitners oppfatning om utseende på de involverte og hvilken farge klærne deres hadde. Lagmannsretten viser til at forsvareren hadde påpekt at retten ikke kan se bort fra muligheten for feilobservasjoner og erindringsforskyvninger, selv om det ikke var grunn til å tvile på at vitnenes opplysninger om dette subjektivt var riktig. Lagmannsretten uttaler i denne forbindelse at de var enige i at ”man må vise en viss forsiktighet med å legge avgjørende vekt på vitneobservasjoner av denne typen”.

Lagmannsretten uttaler videre at ”selv om det som nevnt kan være en viss usikkerhet knyttet til observasjoner av klesfarger mv., er det etter lagmannsrettens mening ikke noe grunnlag for å tvile på Cs forklaring om at det satt to personer på sykkelen da den ble kjørt inn foran hotellet. Det kan derfor ikke anses tvilsomt at B forklarer seg uriktig når han sier han kjørte alene. Dette bestyrkes i betydelig grad av at B har gitt forskjellige forklaringer om dette på forskjellige stadier i saken.” Vitne C forklarte seg også om de involvertes utseende og hvilken farge klærne deres hadde. I følge domspremissene angir ingen av politiets pågripelsesrapporter eller egenrapporter hva A og B hadde på seg da de ble pågrepet.

Et av momentene lagmannsretten bruker i sin avgjørelse av hvilken forklaring som skal legges til grunn, er at vitne C var sikker på at det var samme person som satt forrest på sykkelen da den kom, som ble pågrepet av politiet. I denne forbindelse brukes betegnelsen ”hotellvakten” i stedet for ”vitne C”. Dette kan indikere at retten anser påliteligheten av vitnets utsagn styrket på bakgrunn av hans yrke.

Det sies ikke noe i dommen om hvor langt unna hotellvakten var da han så at sykkelen kjørte inn foran hotellet. Det sies heller ikke noe om vitne Cs observasjonsevne eller observasjonsforholdene ellers. Hendelsen skjedde natt til 1.januar, rundt hotellets stengetid, så etter all sannsynlighet var det mørkt. Det var ifølge dommen mange mennesker på stedet.

4.6 Dom D, LF-2004-97740

I dommen fra Frostating lagmannsrett (meddomsrett) ble en 43 år gammel mann funnet skyldig i promillekjøring. Han hadde erkjent at han hadde inntatt alkohol, men ikke at han hadde kjørt bilen inne på en parkeringsplass ved en flyterminal. Fengselsstraffen ble gjort betinget på grunn av sakens alder. Dissens 5-2 over skyldspørsmålet.

Vitne B har kontor på flyterminalen, og observert en morgen en person med ustø gange. Denne personen skal gjentatte ganger ha beveget seg mellom terminalbygget og en bil på parkeringsplassen. Til slutt ble bilen låst opp, startet og kjørt i retning utgangsbommen.

Vitne C var på jobb som vakthavende parkeringssjef, og ble varslet om mulig promillekjøring. Han kontaktet bilføreren ved bommen, og viste han en parkeringsplass der bilen kunne stå til senere avhenting.

Flertallet, bestående av to fagdommere og tre meddommere, la avgjørende vekt på vitne B's forklaring om sine observasjoner. De viste til at B "ikke var i tvil" om at det var tiltalte han observerte og at tiltaltes ganglag og bevegelser klart hadde tydet på at han var alkoholpåvirket. Flertallet hadde videre "merket seg at vitne C er mer forbeholden og forsiktig med hensyn til sin observasjon, men de to vitneprovene er sammenfallende når det gjelder hvilken type bil som var involvert og at bilføreren hadde en mørk/sort skinnjakke."

Mindretallet, bestående av en fagdommer og en meddommer, fant det meget sannsynlig at det var tiltalte som kjørte sin bil, men kunne ikke se bort ifra at en annen kunne ha vært fører. Mindretallet viste til at de sentrale vitneforklaringene ikke var entydige.

Vitne Bs observasjonsavstand kommenteres ikke i dommen, annet enn at observasjonene ble gjort fra 2.etasje i et terminalbygg. Vitne C gjorde sine observasjoner på tett hold, da han snakket med tiltalte. Vitne Bs syn og observasjonsforholdene er heller ikke kommentert i dommen.

4.7 Dom E, LA-2004-60481

Dommen fra Agder lagmannsrett (meddomsrett) er en avgjørelse av to tiltalebeslutninger. En tidligere straffet 30 år gammel mann ble enstemmig frikjent for kjøring i påvirket tilstand og for å ha kjørt i høy hastighet mot en politibetjent som signaliserte at tiltalte skulle stanse for kontroll. Politibetjenten måtte løpe ut av veibanen. Tiltalte ble derimot dømt for ulovlig bruk. Dissens 4-3 over skyldspørsmålet ved avgjørelsen av den andre tiltalebeslutningen.

Hendelsesforløpet etter den første tiltalebeslutningen var i korte trekk følgende. Det var to personer i bilen under kjøringen, tiltalte og vitne C. Tiltalte forklarte at han ikke hadde vært fører, og at han på grunn av beruselse ikke visste hvem føreren var. Vitne C opplyste til den første politimannen han snakket med at han selv hadde ført bilen. I avhør for politiet, i tingretten og i lagmannsretten hadde imidlertid vitne C forklart at han ikke var fører, og at heller ikke han visste hvem som var fører.

Lagmannsretten fant at vitne Cs forklaring ikke kunne tillegges høyere troverdighet enn tiltaltes forklaring. Det uttales at dette ville vært nødvendig for å utelukke enhver rimelig tvil. Lagmannsretten viser til at C har endret forklaring, og at hans forklaring på hvorfor han først forklarte at han hadde kjørt bilen ikke var overbevisende.

Lagmannsretten kommenterer observasjonen politibetjenten mente å ha gjort om at passasjerer hadde mørkt hår, noe som skal ha passet på vitne C. "Observasjonen er imidlertid, på grunn av omstendighetene, så vidt usikker at den ikke kan tillegges nevneverdig vekt". Retten går ikke nærmere inn på hva de legger i "omstendighetene".

Ved avgjørelsen av den andre tiltalebeslutningen var det dissens over skyldspørsmålet. Avgjørelsen gikk ut på hvorvidt tiltalte eller vitne C var fører av bilen, og om vitne C var med i bilen, på et annet tidspunkt enn i den første tiltalebeslutningen.

Tre politivitner avga forklaring for lagmannsretten ved fjernavhør. Lagmannsretten kommenterer at bruken av fjernavhør ikke hadde hatt betydning for sakens opplysning. De viser til at ”avhørene gikk ut over høytaleranlegget i rettssalen”, at ”alle hørte godt vitnenes forklaring”, og at ”det var kurant for sakens aktører å stille spørsmål til vitnene”.

Flertallet, bestående av to fagdommere og to meddommere, la avgjørende vekt på to av politivitnenes forklaringer om sine observasjoner. Disse to politivitnene hadde kun registrert en person i bilen, og hadde innsyn fra siden. Det var lyst og observasjonsavstanden ble angitt til 30-40 meter. Ingen av politimennene kunne imidlertid identifisere føreren. Flertallet uttalte videre at de ikke la avgjørende vekt på den ene politibetjentens observasjon av at bilen stanset og at kun en person forlot bilen. Denne observasjonen ble gjort fra 400-500 meters avstand. Vitneforklaringen til vitne C fant ikke flertallet å kunne tillegge bevismessig betydning, uten at de går nærmere inn på dette.

Mindretallet, bestående av en fagdommer og to meddommere, satte spørsmålstegn ved politivitnenes muligheter for sikker observasjon. De viser til at observasjonen ikke varte særlig lenge, at begge bilene var i bevegelse, og at det var en viss avstand mellom bilene. Mindretallet mente man ikke kunne utelukke at polititjenestemennene ikke hadde fått med seg at det var to personer i bilen. Observasjonen som ble foretatt fra 400-500 meters avstand utelukket etter mindretallets mening heller ikke at to personer kunne ha forlatt bilen. De viser til avstanden, bilens plassering, at bare bilens bakpart kunne ses, og at observasjonen bare varte i ca. fem sekunder. Med denne begrunnelse mente mindretallet at ”observasjonen ikke er sikker nok til å være avgjørende for bevisvurderingen”.

Det sies ikke noe om de tre politivitnenes sikkerhet på egne observasjoner, eller tiltalte og vitne Cs bekledning eller utseende.

4.8 Dom F, LB-2004-12159

I dommen fra Borgarting lagmannsrett ble en 34 år gammel tidligere ustraffet mann enstemmig dømt for promillekjøring. Tiltaltes bil ble kjørt mot en midtrabatt og var

deretter så skadd at den ikke kunne kjøres videre. Bilen hadde ingen tegn på at den var brutt opp eller blitt startet uten nøkkel. Tiltalte og hans kamerat ble pågrepet nær ulykkesstedet, kort tid etter hendelsen.

Tiltalte benektet hendelsen, og mente bilen må ha blitt stjålet. Vitne B, en kamerat av tiltalte, støttet hans forklaring om at tiltalte ikke hadde kjørt bilen.

Lagmannsretten uttalte i dommen at de festet ”ingen lit til tiltaltes forklaring”, og viste til at både tiltalte og B straks ble gjenkjent av vektere på ulykkesstedet, etter å ha blitt pågrepet av politiet. Hendelsen skjedde tidlig en søndag morgen , så det var lite mennesker ute. Både tid og sted sammenfalt også godt. To av Securitasvektene hadde tatt opp forfølgelsen med bil og sett tiltalte og B like ved der politiet pågrep dem.

På bakgrunn av vitneobservasjonene var det etter rettens syn heller ikke tvilsomt at tiltalte var den som kjørte. Det vises til at tiltalte skilte seg ut fra kameraten både i hår og påkledning. Hvilke forskjeller og om dette var store forskjeller sier dommen ingenting om.

Hvilken grad av sikkerhet som forelå ved identifikasjonen nevnes ikke, annet enn at vektene ”gjenkjente dem”. Domspremissene sier heller ingenting om observasjonsavstanden eller observasjonsforholdene forøvrig.

4.9 Dom G, LB-2003-1828

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en tidligere straffet 28 år gammel mann enstemmig dømt for legemsbeskadigelse. Fornærmede hadde blitt slått i ansiktet, mens han danset med tiltaltes søster. Slaget var uprovosert og uten foranledning, og skjedde på et utested med mange tilstede.

I dommen la lagmannsretten avgjørende vekt på fornærmedes og vitne Cs forklaring. Retten viste til at fornærmede hadde gitt en detaljert og troverdig forklaring om hendelsesforløpet som ble støttet av vitne Cs forklaring. Det ble også lagt vekt på at tiltalte

hadde erkjent at han slo fornærmede, men det uttales i domspremissene at det ikke ble lagt avgjørende vekt på dette.

Vitne C kjente tiltalte fra tidligere, men retten mente hun likevel var en utenforstående uten noen direkte interesse i saken. Retten festet imidlertid ikke lit til vitneforklaringene fra tiltaltes søster og tiltaltes kusine, som begge opplyste at de hadde sett fornærmede slå tiltalte først.

Avstanden fra vitne C til hendelsen var ca. en meter. Da hendelsen skjedde stod hun bak tiltalte, og episoden skjedde svært fort. Hun observerte at tiltalte gikk bort til fornærmede, og så at fornærmede gikk ”straks i veggen” mens han tok seg til munnen. Vitne C hadde ikke sett selve slaget, enten fordi tiltalte stod med ryggen mot henne eller fordi hun hadde oppmerksomheten et annet sted et øyeblikk. Vitne C mente hun hadde full oversikt over det som skjedde.

Det fremkommer ikke av dommen om C var ruspåvirket da hendelsen skjedde, eller hvordan hennes observasjonsevne var.

4.10 Dom H, LG-2003-1

I dommen fra Gulating lagmannsrett (meddomsrett) ble en tidligere straffet mann enstemmig frikjent for legemsfornærmelse på grunn av bevistvil. Bevistvilen gjalt både hvorvidt tiltalte hadde slått fornærmede, men også om tiltalte i det hele tatt hadde vært tilstede ved hendelsen. Fornærmede hadde blitt tildelt en rekke slag av flere gjerningspersoner. To av gjerningspersonene var tidligere dømt i tingretten.

Lagmannsretten viser i dommen til at en rekke motstridende forklaringer samlet sett skapte tvil. Det vises til at fornærmedes venninne ikke hadde klart å utpeke tiltalte ved fotokonfrontasjonen, kun en av de øvrige to gjerningsmennene. Hun mente imidlertid at hun gjenkjente tiltalte i retten da hun i et glimt så ansiktet hans. Dette skjedde da tiltalte

etter hennes ønske var på vei ut av rettssalen. Lagmannsretten mente det heftet usikkerhet ved dette, og viste til at hun hadde forklart at tiltalte var liten og spinkel.

Fornærmede hadde plukket ut alle tre ved fotokonfrontasjon, men lagmannsretten kommenterte at det heftet noe tvil ved dette da fornærmede var kjent med hvilket miljø gjerningspersonene kom fra. Kort tid etter hendelsen hadde fornærmede gått inn på internet, hvor han hadde søkt etter opplysninger om miljøet. Fornærmede utelukket ikke at han kunne ha sett bilder av de tre gjerningspersonene før fotokonfrontasjonen. Det bemerkes også i dommen at tiltalte hadde vært avbildet på forsiden av en rekke aviser.

Tiltalte hadde heller ikke blitt observert av politiet da de kort tid etter hendelsen kom til stedet. De to domfelte hadde derimot blitt pågrepet.

4.11 Dom I, LB-2002-2959

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en tidligere ustraffet mann på 21 år frifunnet for legemsbeskadigelse og legemsfornærmelse. Hendelsen skjedde på et diskotek. Fornærmede hadde stått sammen med en kamerat da han uprovosert ble slått hardt i ansiktet slik at han falt. Han hadde deretter blitt sparket og slått mot nakken og kroppen, både av mannen som slo han i bakken og av to-tre andre gjerningsmenn som kom til. Fornærmede hadde ikke kjent noen av gjerningspersonene fra før. Dissensavgjørelse, 3-3. En av meddommerne hadde forfall ved domsavsigelsen.

Den ene fraksjonen av dommere, bestående av to fagdommere og en meddommer, fant det ikke tilstrekkelig bevist at det var tiltalte som slo. De viste til at det riktignok var forhold som pekte i den retning, men at det var muligheter for at vitnet D kunne ha observert feil. Hendelsen skjedde plutselig og varte kort tid. De viste også til at det hadde vært trengsel og dårlige lysforhold i lokalet. Videre hadde fornærmedes kamerat plukket ut tiltalte ved en fotokonfrontasjon, men med stor usikkerhet.

Den andre fraksjonen, bestående av en fagdommer og to meddommere, fant det bevist ut over rimelig tvil at det var tiltalte som hadde slått ned fornærmede. Dette ble begrunnet i vitne Ds forklaring. Vitne D kjente tiltalte av utseende fra før, hun hadde sett hele hendelsen, og hun var den som var våken nok til å hjelpe fornærmede da gjerningsmennene forsvant. De viste også til at etter hennes forklaring var det tiltalte som hadde slått, og fornærmede hadde gjenkjent tiltalte rett etter hendelsen. I følge denne fraksjonen var fornærmedes hukommelsestap etter hjernerystelsen grunnen til at fornærmede ikke selv hadde sagt noe om dette. De viste også til at tiltalte etter hendelsen hadde opptrådt som om han forsøkte å unngå å bli gjenkjent, og han hadde ikke vært villig til å la seg fotografere da politiet ønsket en fotokonfrontasjon. Da fotokonfrontasjonen etter forhørsrettens kjennelse likevel ble gjennomført gjenkjente fornærmedes kamerat tiltalte.

Domspremissene gir ingen opplysninger om vitne Ds observasjonsevne eller om hun var alkoholpåvirket. Det sies heller ikke noe mer nøyaktig om observasjonsavstanden, annet enn at vitne D oppholdt seg på dansegulvet.

4.12 Dom J, LG-2002-944

I dommen fra Gulating lagmannsrett (meddomsrett) ble føreren av en flyttebil ble dømt for uaktsom kjøring i forbindelse med feltskifte. Han ble også dømt for ikke å ha stanset og hjulpet tilskadekomne etter et trafikkuhell. Dissensavgjørelse 6-1 over skyldspørsmålet.

Tiltalte hadde en sidemann i bilen, som avga en forklaring i samsvar med tiltaltes forklaring. Sidemannen forklarte at han ikke hadde observert noe i dødvinkelen før feltskiftet.

Rettens flertall, bestående av to av fagdommerne og alle meddommerne, la vitneforklaringene fra et ektepar til grunn, og viste til at forklaringene var troverdige. Ekteparet hadde vært øyenvitner til hendelsen, da de kjørte ca 50 meter bak. Kona forklarte seg ”noenlunde tilsvarende” uten at flertallet går nærmere inn på hva som ikke stemte overens med hennes manns forklaring. Rettens flertall viser også til at

hendelsesforløpet ble bekreftet gjennom vitnet E's forklaring. E hadde kjørt bak ekteparet igjen, og hadde ikke sett om det var noe sammenstøt. Verken tekniske undersøkelser eller laboratorieundersøkelser fra Kripos hadde gitt noe sikkert resultat, men dette var etter flertallets syn ikke avgjørende.

Rettsens mindretall, en fagdommer, mente det forelå en slik rimelig tvil med hensyn til om kjøretøyene hadde vært i berøring med hverandre, at tiltalte skulle frifinnes for det punktet i tiltalen. Mindretallet påpekte videre at det ikke kunne utelukkes at vær- og lysforholdene kunne ha påvirket vitneobservasjonenes nøyaktighet. Det var mørkt, og våt veibane, noe som hadde svekket siktforholdene ytterligere.

Det sies ikke noe i dommen om ekteparets observasjonsevne eller deres alder. Vitnenes grad av sikkerhet på egne observasjoner kommenteres heller ikke.

4.13 Dom K, LB-2002-850

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (lagrette) ble en 21 år gammel tidligere ustraffet mann og en 23 år gammel tidligere straffet mann dømt for et rasistisk motivert knivdrap på en ung gutt. De domfelte hadde tilknytning til et nynazistisk miljø, og bakgrunnen for drapet var at de under en kjøretur hadde bestemt seg for å lete opp og plage mørkhudede. Lagretten ble forelagt to hovedspørsmål, ett for hver av de tiltalte. Begge spørsmål ble besvart med ja. Retten godtok lagrettens kjennelse.

Lagmannsrettens bevisvurdering ble i første rekke forankret i vitne Hs forklaring. De viste til at han hadde vært "midt oppi det som skjedde", og at han hadde gitt "en troverdig forklaring". Videre kommenteres det at "det er ingen tvil om at hans observasjoner i det alt vesentligste er pålitelige, og han hadde vist god erindring om det som skjedde".

Lagmannsretten viste også til at hans forklaring ble støttet av andre vitneobservasjoner, de rettsmedisinske rapporter, forklaringen den sakkyndige ga i retten, samt delvis av de tiltaltes forklaring.

Lagmannsretten bemerker også at vitne H var i en posisjon der han kunne observere det som skjedde i det øyeblikket da C ble tildelt det dødelige stikket. Lagmannsretten fant ikke å kunne bygge på en avvikende vitneforklaring på dette punkt.

Det sies ikke noe mer konkret i domspremissene om vitne Hs observasjonsavstand, hans observasjonsevne eller observasjonsforholdene for øvrig. Det forklares heller ikke nærmere hvem vitne H var, om han var en kamerat av de tiltalte, en kamerat av den drepte, eller en mer nøytral observatør.

Sett bort i fra de sakkyndige vitnene, ble det i saken avgitt forklaring fra hele 39 vitner. Vitne Hs forklaring var den eneste som ble kommentert av lagmannsretten. De andre vitnenes forklaringer går lagmannsretten ikke nærmere inn på.

4.14 Dom L, LB-2001-3811

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en mannlig lærer tiltalt for utuktig omgang med en mannlig psykisk utviklingshemmet elev. De to hadde blitt observert på gulvet i skolens gymsal, der de var alene. Vitnet D hadde sett tiltalte ligge oppå eleven som lå på magen, med buksen nede på bakenden. Tiltalte ble frifunnet etter dissens 6-1.

Lagmannsrettens flertall, bestående av alle fagdommerne og tre meddommere, anså det mest sannsynlig at vitne Ds forklaring var riktig, og at D oppfattet situasjonen slik hun selv forklarte. Flertallet mente imidlertid at det ikke kunne utelukkes at lærerens forklaring om at han skulle få eleven opp var riktig, og at det dermed forelå en mulighet for at D hadde tolket situasjonen feil. Flertallet viste til at vitne D stod ca. 20 meter fra hendelsen hun forklarte seg om, samt at oppdagelsesrisikoen for tiltalte var stor.

Vitnet hadde i noe tid hatt mistanke til seksuell adferd fra lærerens side. Flertallet la vekt på at det ikke kunne utelukkes at Ds observasjoner kunne ha blitt påvirket av hennes mistanke. ”En så vidt langvarig og sterk mistanke som D har hatt, kan ha ført til at hun har

tolket hendelsesforløpet som en bekreftelse på den. Flertallet finner ikke å kunne se bort fra en slik mulig feilkilde”.

Lagmannsrettens mindretall, en meddommer, fant at det ikke forelå noen rimelig grunn til å tvile på at Ds forklaring om det hun så var riktig. Dette ble begrunnet med at D ”innga høy troverdighet”, samt at hun hadde stått stille og observert i opptil ett minutt før hun hadde gitt seg til kjenne, nettopp for å gi seg selv tid til å være sikker på at hun oppfattet det som skjedde på en riktig måte. Mindretallet mente også at bevegelsene hun så ikke var til å misforstå.

Vitne Ds observasjonsevne eller alder kommenteres ikke i dommen.

4.15 Dom M, LB-2000-1731

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en 17 år gammel gutt tiltalt for vold mot offentlig tjenestemann, samt legemsfornærmelse. Etter en kurdisk demonstrasjon skal tiltalte ha slått en politimann i hodet med brukket kølle mens politimannen hjalp en annen tjenestemann med en pågripelse. Fornærmede var i uniform og hadde hjelm, så det oppstod ikke skade. Dissens 5-2 over skyldspørsmålet.

Flertallet, bestående av alle fagdommerne og to meddommere, la avgjørende vekt på forklaringen fra politivitne C, som observerte hendelsen. Vitnet var i sivil. Flertallet viser til at vitnet ikke var i tvil om at det var tiltalte som hadde utført handlingen. De viste også til at vitnet opplyste ovenfor retten at han hadde ”lang erfaring med slikt spaningsarbeid”. Vitnet var av yrke politioverkonstabel, og da hendelsen skjedde hadde han til oppgave å merke seg demonstranter som kastet stein, for senere pågripelse. Flertallet viser også til at vitne C skal ha sagt til fornærmede at det var tiltalte som slo, at han hadde fått blikkontakt med tiltalte, og at han hadde fulgt etter ham en stund før han lot andre fullføre pågripelsen. Dette la flertallet en viss vekt på, selv om C ovenfor lagmannsretten var usikker på om han hadde sagt det.

Flertallet fant etter dette at det ikke kunne legges vekt på en uoverensstemmelse mellom tiltaltes forklaring og vitnets forklaring når det gjaldt tiltaltes påkledning. Tiltalte forklarte at han bare hadde hatt en t-skjorte på seg, mens vitne C opplyste at han hadde hatt jakke på seg da han slo og løp fra stedet, men bare t-skjorte da han kom tilbake. Vitne C hadde mistet gjerningsmannen av syne en periode da han fulgte etter han, men gjerningspersonen hadde kommet tilbake. Ifølge C hadde han straks kjent ham igjen.

Mindretallet, to meddommere, mente tiltalte måtte frifinnes da det var rimelig tvil om det var tiltalte som slo. Mindretallet la vekt på at fornærmedes forklaring og vitne Cs forklaring ikke stemte overens når det gjaldt gjerningsmannens påkledning og om han hadde en kølle i hånden like etter hendelsen. Mindretallet mente også det var påfallende at tiltalte skulle ha kommet tilbake til stedet.

I dommen nevnes ikke observasjonsforholdene, eller observasjonsavstanden. Det drøftes ikke om politivitnet kan ha vært forutinntatt, etter å ha observert steinkasting fra tiltalte. Gruppetilhørighet eller etnisk tilhørighet kommenteres heller ikke.

4.16 Dom N, LG-1997-1487

I dommen fra Gulating lagmannsrett (meddomsrett) ble en 37 år gammel mann dømt for to grove tyverier. Tiltalte var tidligere domfelt 14 ganger. Dissens 6-1 over straffutmålingen.

Tiltaltebeslutningens punkt 1,4 er av interesse i denne undersøkelsen. Her la retten avgjørende vekt på en vitneobservasjon fra naboen til fornærmede. Vitnet forklarte for retten at han hadde observert en person komme ut av et vindu i fornærmedes bolig. I følge vitnet hadde gjerningsmannen ryggsekk og han hadde sett ”åpenbart mistenkelig ut”. Gjerningsmannen hadde lagt på sprang, og deretter forsvunnet på sykkel. Vitne D hadde forsøkt å stoppe mannen, men han mislyktes.

Vitnet hadde senere blitt forevist en mappe med en rekke bilder hos politiet, uten at det skjedde noen formell fotokonfrontasjon. Han hadde plukket ut et bilde, men var ”ikke helt

sikker” på at det var riktig person. Polititjenestemannen som foreviste bildene skal ikke ha notert noe i sakens dokumenter om at D gjenkjente tiltalte. Da vitnet så tiltalte på nært hold i byretten var han imidlertid ikke lenger i tvil. Vitnet ga da uttrykk for at han var ”helt sikker” på at det var tiltalte.

Lagmannsrettens begrunnelse for hvorfor vitne Ds forklaring ble tillagt avgjørende vekt er at ”den virker troverdig, han er helt sikker i sin sak og identifiseringen i byretten skjedde kun litt over en måned etter observasjonen”. Retten viser også til at et vitne hadde observert sykkelen gjerningspersonen forsvant på, og at tiltalte skal ha hatt en slik sykkel. Dette anså retten for at styrket bevisene mot tiltalte.

Vitnets observasjonsevne kommenteres ikke i dommen, heller ikke observasjonsforholdene eller observasjonsavstanden. Andre beskrivelser av gjerningspersonens utseende enn at han så ”åpenbart mistenkelig ut” nevnes heller ikke i domspremissene.

4.17 Dom O, LB-1997-70

I dommen fra Borgarting lagmannsrett (meddomsrett) ble en 55 år gammel mann dømt for femte gang for promillekjøring, samt kjøring uten gyldig førerkort for vedkommende gruppe motorvogn Dissens 6-1 over skyldspørsmålet.

Tiltalte hevdet han hadde med seg en sjåfør, B, og at han derfor ikke hadde ført sin egen bil på noe tidspunkt den natten. Da tiltalte ble anholdt av politiet hadde han sittet i førersetet, mens en kvinne satt i passasjeretet. Tiltalte hadde nøklene, men motoren var ikke i gang. Politiet hadde beslaglagt et ladet dobbeltløpet haglgevær, tilhørende tiltalte.

Flertallet, bestående av alle fagdommerne, var enige med byretten i at det måtte legges avgjørende vekt på vitnet Cs observasjoner. Vitne C var gjest på en pub der tiltalte hadde oppholdt seg. Hun varslet politiet kl 0300 om natten. Cs observasjoner ble gjort fra hennes sitteplass i vinduet. Hun hadde aldri sett tiltalte tidligere, men hadde lagt merke til hans bekledning, hans ring i øret og at han minst en gang i løpet av kvelden/natten hadde gått ut

og kjørt med bilen i strøket. Vitne C hadde også observert at tiltaltes bil var dekorert på yttersiden, samt at han ved 0300-tiden hadde en kvinnelig passasjer i bilen.

Flertallet uttaler i dommen at det ”ikke er grunnlag for å trekke riktigheten i vitneutsagnet fra C i tvil”. Dette begrunnes i at vitnets forklaring om både haglgevær i tiltaltes bil, tiltaltes bekledning og tiltaltes bils dekorasjoner viste seg å stemme. Flertallet fant ikke noen av tiltaltes forklaringer troverdige, verken politiforklaringen eller forklaringer avgitt ovenfor retten. De festet heller ikke lit til vitneforklaringen fra B, som i hovedtrekk stemte overens med tiltaltes forklaring.

Mindretallet, en meddommer, mente det ikke kunne ses bort i fra at tiltaltes forklaring, sammenholdt med vitne Bs, medførte riktighet, slik at det kun var B som førte bilen, og at tiltalte var passasjer. Ved denne bevisvurderingen hadde mindretallet tatt hensyn til vitneforklaringen fra vitne C, og de observasjoner politiet gjorde ved anholdelsen senere på natten.

Det fremgår av domspremissene at vitne C hadde sittet på puben hele kvelden og natten, men hvorvidt vitnet selv var påvirket av alkohol nevnes ikke. Vitnets observasjonsevne kommenteres heller ikke. Flertallet kommenterer imidlertid at tiltalte hadde en hund av rase doberman, uten å gå nærmere inn på hvilken betydning det hadde for saken.

4.18 Dom P, TDRAM-2005-22711

I dommen fra Drammen tingrett ble en 39 år gammel mann enstemmig frikjent for legemsbeskadigelse under særdeles skjerpene omstendigheter. En knust flaske skal ha blitt stukket flere ganger mot fornærmedes ansikt. Hendelsen fant sted utenfor et utested. Retten kom til at det var tvilsomt om politiet hadde pågrepet rett gjerningsperson. Både avhøret av fornærmede, vitneforklaringene og observasjonene fra polititjenestemennene som kom til åstedet var uklare.

Fornærmede oppholdt seg ulovlig i Norge da hendelsen skjedde. Han avga ikke forklaring for retten, men det ble foretatt rettslig avhør av ham i Sverige. Den rettslige forklaringen ble fremlagt i retten, men skal i følge retten ikke ha bidratt til å gjøre saken klarere. Retten fant det derfor vanskelig å tillegge den nevneverdig vekt.

Vitne C, fornærmedes fetter, var øyenvitne til hendelsen. Han forklarte for retten at han var helt sikker på at det var tiltalte som stakk, og han skal ha sett at han stakk to ganger, men han vet ikke om han traff andre gang. Tingretten bemerker at de ikke hadde andre holdepunkter for at tiltalte var gjerningspersonen enn vitne Cs forklaring. Det ble i retten gitt opplysninger om vitne Cs vandel, men dette kunne ikke retten se at alene medførte ”vesentlig svekket troverdighet”. Retten viser også til at Cs forklaring på flere punkter er i motstrid med andre vitners forklaringer.

Vitne C og fornærmede B er albanere, mens tiltalte A og hans kamerat, vitne D, er kurdere. I retten ble det nevnt en konflikt mellom albanere og kurdere, men tingretten bemerker at de har få opplysninger om dette. Retten kommenterer imidlertid at uoverensstemmelsen mellom de involverte kan skyldes vitne E. Vitne E var tidligere kjæreste med en albansk kamerat av vitne C, mens hun da hendelsen skjedde var nærstående med tiltalte, som er kurder. Et slikt mulig motiv innebar i følge retten et lite usikkerhetsmoment i forhold til Cs forklaring.

To politivitner avga forklaring for tingretten. Det ene politivitnet forklarte for retten at han hadde forsøkt å få tak i vitner på stedet, men at ingen hadde sett hvem som gjorde det. Det andre politivitnet forklarte i retten at et vitne hadde forklart at tiltalte hadde på seg en sort skinnjakke, men det skal ha vært uoverensstemmelser mellom beskrivelsene til flere vitner. I sin anmeldelse til politiet skal fornærmede ha forklart at gjerningspersonen var kledd en mørk jakke/frakk i skinn. Tiltalte var ikke iført skinnjakke, men en forholdsvis lang sort jakke, som politiet beslagla og fremviste i retten. Hans kamerat var imidlertid iført en mørk skinnjakke, som han fremviste i retten. I sin avgjørelse fant tingretten ikke grunn til å

legge særlig vekt på beskrivelser av gjerningspersonens klesdrakt. De viste til at ”det var mørkt på stedet”, at ”det var snakk om mørke klær”, og at det var ”ellers mye folk der”.

I følge det ene politivitnets rapport og vitne Cs forklaring var det mye blodsøl både på fornærmede, på klærne og på bakken. Det var imidlertid ingen synlige blodflekker på tiltaltes beslaglagte klær da de ble fremvist i retten. Retten bemerket at klærne ikke hadde blitt sendt til noen undersøkelse, men mente likevel at de rene klærne utgjorde et særlig tungtveiende usikkerhetsmoment.

Vitne Cs observasjonsevne nevnes ikke i dommen. Det kommenteres heller ikke om han var alkoholpåvirket da hendelsen skjedde.

4.19 Dom Q, TOSLO-2002-11516

I dommen fra Oslo tingrett ble en 26 år gammel mann enstemmig dømt for ran av en urmakerforretning, samt forsøk på ran av en annen urmakerforretning. Det ble benyttet et våpen antatt å ha vært en leketøypistol. Det forelå videoopptak av den siste hendelsen.

Tiltalens første post er interessant i denne undersøkelsen. I sin avgjørelse la tingretten vekt på vitneforklaringene fra fire vitner, samt forklaringen fra tiltaltes medskyldige B. B hadde tidligere blitt dømt for samme ran i en annen sak. Tiltalte nektet å ha hatt noen befatning med ranet.

Øyenvitne G hadde plukket ut tiltalte under en fotokonfrontasjon. Hun skal ha uttalt at hun var ”ganske eksakt sikker” og at ”følelsen av å se nr. 7 var ganske ekkel”. I politirapporten hadde vitne G gitt en detaljert beskrivelse av gjerningsmannen med pistol. Han skal ha hatt kort hår, vært 175-185 cm høy, 25-30 år gammel og hatt vanlige klær. Dette husket hun ikke så mye av i retten, men bekreftet det da politiforklaringen hennes ble lest opp.

Vitne F forklarte i retten at hun hadde kjent igjen måten tiltalte og den andre gjerningsmannen kom inn i butikken på, deres kroppsspråk og fasong. Den høyeste

mannen med pistol hadde i følge vitne F lang overkropp i forhold til bena, mens den andre var lavere og litt rundere. Hun avga en detaljert beskrivelse. I følge vitne F hadde gjerningsmannen med våpenet vært 180-190 cm høy, hatt mørkt hår med lyserøde striper, og snakket østlandsdialekt.

Vitne D forklarte i retten at hun har hatt vanskelig for å gjenkjenne gjerningsmannen, men hun hadde festet seg ved at han pratet rent norsk. Hennes forklaring dreide seg ellers om at hun oppfattet situasjonen som truende.

Vitne E uttalte seg også detaljert om gjerningsmannens utseende. I følge vitne E hadde gjerningsmannen med pistol vært ”mørk, uten skjegg, lys i huden, ca 180 cm høy, glattbarbert og med mørke øyenbryn”. Hun hadde plukket ut tiltalte under en fotokonfrontasjon, men var ”ikke helt sikker”.

Retten uttaler at en rekke indisier klart talte for at det var tiltalte som opptrådte sammen med B under ranet. Indisiene var i følge tingretten ”så mange og så sterke at det alt i alt ikke finnes noen rimelig tvil”. Det sies ikke noe nærmere i domspremissene om hvilken vekt tingretten la på de ulike øyevitneforklaringene. Vitnenes observasjonsevne og observasjonsavstand kommenteres heller ikke.

5 Slutninger

5.1 Innledning

I dette kapitlet vurderes resultatene av domsanalysen i det foregående kapitlet opp mot vitnepsykologiske forskningsresultater om mulige feilkildene ved øyenvitnebeviset, presentert i kapittel 3. Kapitlet er i likhet med kapittel 3 delt inn i de tre fasene der feilkildene kan oppstå.

5.2 Iakttakelsesfasen

5.2.1 Oppmerksomhet

Vitnets oppmerksomhet nevnes kun i en av dommene i undersøkelsen. I dom G hadde vitnet hatt oppmerksomheten et annet sted det øyeblikket hendelsen skjedde. Hun mente likevel hun hadde hatt full oversikt over hendelsen. Hennes observasjon holdt til domfellelse.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.1 er graden av oppmerksomhet av sentral betydning for korrekt observasjon. Jo mindre oppmerksomhet som har vært rettet mot en hendelse eller et element i en hendelse, desto lettere er det å fylle ut de brokkene man faktisk har observert med det man intuitivt mener har skjedd. Min gjennomgang tyder på at denne feilkilden svært sjelden kommenteres, og i avveininger vektlegges den mindre enn andre momenter.

5.2.2 Kompleksitet

En hendelse kan være kompleks på ulike måter. Antallet mennesker nevnes i fire av dommene. Dette utgjør under en fjerdedel av dommene i undersøkelsen.

Dom B viste til at det var mange mennesker på en konsert, et moment rettens flertall mente trakk ned påliteligheten av vitnets utsagn. Det samme ble lagt til grunn av den ene fraksjonen i dom I. I dom C nevnte retten innledningsvis at det hadde vært mange mennesker til stede, men dette kommenteres ikke ytterligere. I dom F anså retten at det var lite mennesker ute på gaten som en fordel, identifikasjonen ble ansett som mer pålitelig.

En hendelses varighet kan også medføre kompleksitet. Kort observasjonstid nevnes i fire av dommene, noe som også utgjør under en fjerdedel. Tendensen er at det kommenteres som en svakhet ved vitneobservasjonen at hendelsen skjedde raskt.

I dom E påpekte mindretallet at en observasjon fra to politivitner ikke hadde vart særlig lenge. Observasjonene fra et tredje politivitne varte kun fem sekunder, noe som utgjorde et av momentene for mindretallets konklusjon om at observasjonen ikke var sikker nok til å være avgjørende for bevisvurderingen.

I dom L anså mindretallet det for en fordel at vitnet lot sin observasjon vare i opptil ett minutt, mens flertallet mente det likevel forelå en mulighet for at vitnet hadde tolket situasjonen feil.

I dom I mente den ene fraksjonen av dommere at det var muligheter for at vitnet hadde observert feil siden hendelsen skjedde plutselig og varte kort tid. Den andre fraksjonen mente det var tilstrekkelig at vitnet så hele hendelsen.

I dom G ble det at hendelsen skjedde svært fort ansett som en unnskyldende faktor for at vitnet ikke hadde sett selve hendelsen. Hun hadde hatt oppmerksomheten et annet sted et øyeblikk, men hennes observasjon holdt likevel til domfellelse.

Vitnepsykologiske undersøkelser har vist at jo raskere ting skjer, desto vanskeligere er det å merke seg alle detaljene, jf. oppgavens punkt 3.2.3. Dersom observasjonstiden er kort

kan det kan settes spørsmålstegn ved hvilken informasjon som har rukket å bli registrert. Flere studier har også vist at evnen til å kjenne igjen enkeltpersoner er omvendt proporsjonal med antall personer som er til stede, og spesielt med antall aktive i den kriminelle handlingen. Min gjennomgang tyder på at denne feilkilden kommenteres i få dommer. I de saker der kompleksitet kommenteres, gjøres imidlertid dette på et grunnlag som stemmer overens med vitnepsykologisk forskning.

5.2.3 Feiltolkning

Muligheten for at vitnet har feiltolket sine egne observasjoner drøftes kun i en av dommene, dom L. I denne dommen hadde vitnet i lengre tid hatt mistanke om det hun observerte, noe rettens flertall mente kunne ha ført til at hun hadde tolket hendelsesforløpet som en bekreftelse på mistanken. Dette anså flertallet som tilstrekkelig til frifinnelse. Mindretallet mente derimot at det ikke var noen grunn til å tvile på vitnets observasjoner, og viste til at vitnet stod stille og observerte i opptil ett minutt, for å være gi seg selv tid til å bli sikker på hva hun så. Mindretallet mente også at bevegelsene det var snakk om, ikke kunne misforstås.

Som presentert innledningsvis i oppgavens punkt 3.2 er alle menneskers oppfattelse av virkeligheten farget av subjektive holdninger og tidligere opplevelser. Min gjennomgang tyder på at denne feilkilden svært sjelden drøftes.

5.2.4 Våpenfokuseringseffekten

Dom Q er den eneste av dommene i undersøkelsen der det ble truet med skytevåpen. Det forelå likevel relativt detaljerte beskrivelser av gjerningspersonen fra tre vitner. Beskrivelsene er også forholdsvis sammenfallende. Det fjerde vitnet hadde imidlertid vanskelig for å gjenkjenne gjerningspersonen. Hun hadde blitt ”borte et øyeblikk”, og forklarte seg mest om det truende ved situasjonen.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.4 synes forskningen å vise at mange vitner fester seg mer ved våpenet enn ved gjerningspersonen, dersom våpen er brukt. Dette viste seg å stemme når det gjelder det ene vitnet. Forskning har imidlertid vist at denne formen for tunnellsyn ikke rammer alle vitner. Det kan forklare hvorfor de andre tre vitnene greide å gi beskrivelser av gjerningspersonen.

5.2.5 Observasjonsforhold

Observasjonsforholdene kommenteres i fem av dommene. I dom B la rettens flertall vekt på at det var dårlig belysning under en konsert, som et av flere momenter for frifinnelse. Det samme mente den ene fraksjonen i dom I. I dom A bemerket retten at ulykkesstedet lå på en rett og oversiktig strekning, og at det var våt, bar veibane, dagslys, oppholdsvær og god sikt. Dette kommenteres imidlertid innledningsvis i dommen, ikke i sammenheng med retten vurdering av påliteligheten av vitneobservasjonene. I dom E viste retten til at det var lyst, noe som skal ha gjort en observasjon mer sikker. I dom J kommenterte ikke flertallet observasjonsforholdene, men mindretallet påpekte at vær-og lysforholdene kunne ha påvirket vitneobservasjonenes nøyaktighet. Etter mindretallets syn holdt ikke disse observasjonene til domfellelse. Mindretallet viste til at det var mørkt og våt veibane, noe som etter deres mening måtte ha svekket siktforholdene ytterligere.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.5 viser forskning at jo vanskeligere observasjonsforholdene har vært, jo større er muligheten for at observasjonen er ukorrekt eller usikker. Det å vurdere observasjonsforholdene har aktualitet i de fleste saker der vitneobservasjoner tillegges avgjørende vekt. Det er derfor overraskende at denne feilkilden kun kommenteres i en tredjedel av dommene.

5.2.6 Observasjonsavstand

Hvilken avstand observasjonene er gjort fra fremkommer i ni av dommene i undersøkelsen. En stillestående observasjon på 20 meters avstand ble av rettens flertall brukt som moment for frifinnelse i dom L, mens en observasjon foretatt på 30-40 meters avstand ble brukt som

moment for domfellelse av flertallet i dom E. Mindretallet var imidlertid i tvil om mulighetene for sikker observasjon ved denne avstanden. De viste til at dette skjedde fra en bil som var i bevegelse. En avstand på ca. 50 meter ble av flertallet ansett som tilfredsstillende for sikker observasjon i dom J, mens en avstand på 400-500 meter ble i dom E ansett som for langt unna til at flertallet kunne legge avgjørende vekt på den. I dom G var avstanden ca. en meter, noe som ble ansett for tilfredsstillende, til tross for at vitnet stod plassert bak tiltalte og så et annet sted det øyeblikket hendelsen skjedde.

I fem av de ni dommene nevnes hvor vitnet befant seg, men noen mer nøyaktig avstand opplyses ikke. I dom A kom to vitner kjørende etter tiltalte. Det ene vitnet kjørte nærmest, såpass nærme at han måtte bremse kraftig opp. Det andre vitnet kjørte bak, men noen avstand nevnes ikke. I dom B stod vitnet ”noen meter” fra hendelsen. Om dette er tre meter eller ti, fremkommer ikke av dommen. I dom D ble en observasjonsavstand fra 2.etasje i et terminalbygg ned til en parkeringsplass ansett tilstrekkelig av flertallet for domfellelse. De la større vekt på den observasjonen enn på en observasjon et annet vitne foretok på tett hold. I dom I oppholdt vitnet seg ”på dansegulvet”, men det sies ikke noe i dommen om avstanden fra dansegulvet til der hendelsen skjedde. I dom O foretok vitnet sine observasjoner fra ”sin sitteplass i vinduet”, både når det gjalt observasjoner innendørs og utendørs. Hennes vitneforklaring ble tillagt avgjørende vekt av retten.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.6 kan det settes spørsmålstegn ved hvor god en observasjon kan være dersom den er foretatt fra lang avstand. Min gjennomgang tyder på at retten i mange tilfeller er oppmerksomme på denne feilkilden, men bedømmelsen av hvilken avstand som er tilfredsstillende for sikker observasjon varierer.

5.2.7 Vitnets observasjonsevne

Ingen av dommene i undersøkelsen nevner noe om vitnets observasjonsevne. Som presentert i oppgavens punkt 3.2.7 kan det være viktig å undersøke om vitnet faktisk har kunnet observere det vitnet hevder han har sett. Min gjennomgang tyder på at retten ikke

er oppmerksomme på denne feilkilden. Det er mulig det foretas enklere synsundersøkelser i rettssalen, men domspremissene nevner ikke dette.

5.2.8 Alkohol

I seks av dommene skjedde hendelsene på steder der det ofte oppholder seg mange ruspåvirkede mennesker. Hendelsen i dom B skjedde på en konsert, i dom C ved en drosjekø utenfor et hotell, i dom G på et utested, i dom I på et diskotek, i dom O på en pub, og i dom P utenfor et utested.

Hvorvidt vitnet var ruspåvirket kommenteres i kun to av disse dommene. I dom B anså flertallet det som en svakhet ved vitneforklaringen at vitnet var alkoholpåvirket da observasjonen skjedde, men dette drøftes ikke nærmere. Det sies heller ikke noe om graden av vitnets beruselse. I dom I nevnes det at vitnet var den som var ”våken nok”, men det gis ingen ytterligere opplysninger. I de andre fire dommene nevnes det ikke om vitnet var ruspåvirket eller edru.

Som nevnt i oppgavens punkt 3.2.8 har laboratoriestudier vist at selv moderate mengder alkohol svekker hukommelsen. Min gjennomgang tyder på at retten ikke er tilstrekkelig oppmerksom på denne feilkilden, i sammenhenger der det kan være særlig aktuelt å undersøke dette nærmere.

5.2.9 Eldre vitner

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.9 reduseres eldre menneskers observasjonsevne, oppmerksomhet og hukommelse. Vitnets alder nevnes ikke i noen av dommene. Det er derfor vanskelig å trekke noen konklusjoner om bedømmelser av eldre vitners observasjoner.

5.2.10 Etnisk tilhørighet

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.10 kan vi ha en tendens til å oppfatte mennesker på en måte som bekrefter våre fordommer om deres gruppe. Etnisk tilhørighet kommenteres i kun i en av dommene. I dom P nevnes det at forholdet mellom albanere og kurdere er konfliktfylt, men tingretten gikk ikke nærmere inn på dette, med den begrunnelse at de hadde få opplysninger om det. Dommene i min gjennomgang gir ikke så mye informasjon om hvordan retten bedømmer denne feilkilden. Det er derfor vanskelig å trekke noen slutninger om dette.

5.2.11 Gruppetilhørighet

Ni av dommene inneholder kommentarer om mulig solidarisering, i forhold til vitneforklaringer fra tiltalte eller fornærmedes venner og bekjente. I dom B nevnte ikke flertallet at et av vitnene var venn av tiltalte, men de la i dommen vekt på en rekke andre ting, noe som kan tyde på at vitnets bekjentskap med fornærmede etter flertallets mening reduserte påliteligheten av vitnets utsagn. Mindretallet kommenterte at de til tross for at vitnet var en kamerat av fornærmede likevel anså vitnet for å være troverdig. I dom H var vitnet en bekjent av tiltalte, men retten kommenterte at de til tross for dette ikke anså at hun hadde noen direkte interesse i saken. Hennes vitneforklaring ble derfor lagt til grunn. I dom J mente den ene fraksjonen at det var en styrke ved vitnets identifikasjon at hun kjente tiltalte av utseende fra før. Hennes identifikasjon skal dermed ha vært mer pålitelig.

I dommene C, F og M la ikke retten vekt på forklaringene fra vitner som er venn av tiltalte, med den begrunnelse at retten ikke anså forklaringene for troverdige. Det samme la flertallet i dommene E og R til grunn.

I dom J ble de to vitnene nesten innblandet i trafikkulykken selv. De kan derfor ha hatt en egeninteresse av at tiltalte ble dømt.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.11 kan interesse- og holdningsmessig bakgrunn spille en stor rolle ved tolkningen av en observasjon. Bevisst eller ubevisst kan vi solidariseres med den parten vi står nærmest. Min gjennomgang viser at retten i stor utstrekning er klar over denne mulige feilkilden.

5.2.12 Politivitner/vektene

Fem av dommene i undersøkelsen inneholder forklaringer fra politivitner eller vektere. I dom C ble vitneforklaringen fra en nattevakt ved et hotell lagt til grunn for domfellelse. I dom F holdt vitneforklaringer fra to Securitasvektene til domfellelse. I dom E la flertallet avgjørende vekt på to politivitners observasjoner. I dom H ble det brukt som moment for frifinnelse at politivitner ikke hadde observert tiltalte på åstedet. I dom M la flertallet avgjørende vekt på et politivitnes forklaring. Her viste retten også til at politivitnet hadde opplyst at han hadde lang erfaring med spaningsarbeid.

Som presentert i oppgavens punkt 3.2.12 har vitnepsykologisk forskning vist at polititjenestemenn husker mer om personer og om hendelser det kan være aktuelt å forklare seg om. De er imidlertid ikke bedre enn andre til å identifisere personer, og de har lettere for å holde en uskyldig for skyldig enn folk flest. Ut i fra min gjennomgang kan det virke som retten legger svært stor vekt på vitneprov fra mannlige vitner med yrke polititjenestemann, vekter eller vakt. Dette tyder på at retten ikke er klar over denne mulige feilkilden.

5.3 Lagringsfasen

5.3.1 Tidsfaktoren

Tidsfaktoren kommenteres i tre av dommene. I dom B viste mindretallet til at det er naturlig at vitnet glemmer med tiden. Saken var oppe for retten halvannet år etter hendelsen. Mindretallet mente det avgjørende var at vitnet tidligere hadde identifisert gjerningspersonen. Flertallet brukte vitnets sviktende hukommelse som moment for

frifinnelse, og viste til at den utgjorde en usikkerhetsfaktor. I dom F ble det ansett som en fordel at identifikasjonen ble foretatt ”straks”, på åstedet. I dom N brukte retten som moment for domfellelse at vitnets identifisering i retten skjedde kun litt over en måned etter observasjonen.

Som presentert i oppgavens punkt 3.3.1. har vitnepsykologiske undersøkelser vist at vitner husker dårligere etter hvert. Hukommelsen blir ikke bedre over tid. Min gjennomgang tyder på at retten ikke er tilstrekkelig klar over denne mulige feilkilden. De aller fleste dommene er fra lagmannsretten, noe som medfører at det har gått en viss tid siden hendelsen skjedde. Det kan derfor anføres at tidsfaktoren burde være aktuell i større utstrekning enn hva min undersøkelse tyder på.

5.3.2 Feilattribusjon

Feilattribusjon kan være vanskelig å oppdage. Som nevnt i oppgavens punkt 3.3.2 er feilattribusjon forvekslinger og kildeforvirring, som kan oppstå uten påvirkning fra andre kilder. Det er mulig retten har oppdaget tegn på feilattribusjon i forklaringer fra andre vitner, som dermed ikke er nevnt i domspremissene. Feilattribusjon kommenteres ikke av retten i noen av dommene i undersøkelsen. Det er derfor vanskelig å trekke noen slutninger om hvordan retten bedømmer øyenvitneforklaringer der denne feilkilden kan ha innvirket.

5.3.3 Suggestibilitet

Vitnets bruk av ekstern informasjon kommenteres i en av dommene. I dom H fant retten at tiltalte skulle frikjennes, selv om det forelå identifikasjon fra fornærmede. Fornærmede hadde lett etter informasjon på internet om miljøet tiltalte tilhørte, og sett bilde av tiltalte på forsiden av en rekke aviser.

Som nevnt i oppgavens punkt 3.3.3 kan suggestibilitet oppstå når informasjon fra eksterne kilder innkorporeres i hukommelsen. Vitners identifikasjon kan i slike tilfeller bli påvirket.

Det hender da at vitner identifiserer den de så bilde av, og ikke den de så på åstedet. Suggestibilitet kan være svært vanskelig å oppdage, noe min undersøkelse også tyder på. Det er derfor vanskelig å trekke noen slutninger om hvordan retten bedømmer øyenvitneforklaringer der denne feilkilden kan ha innvirket.

5.3.4 Redigering

Stereotypiske oppfatninger kommer til syne i en av dommene, men da fra rettens side. I dom O kommenterte rettens flertall at tiltalte hadde en hund av rase doberman. Flertallet festet ikke lit til tiltaltes forklaring og stemte for domfellelse. Det kan virke som flertallet er av den oppfatning at utsagn fra mennesker som har hunder av rasen doberman er mindre pålitelige enn andre. Det kan settes spørsmålstegn ved om hunderasen hadde blitt nevnt dersom det hadde vært f.eks. en Golden Retriever.

Som presentert i oppgavens punkt 3.3.4 baserer vi ofte våre vurderinger på sosiale stereotyper. Min gjennomgang viser at retten ikke er tiltrekkelig oppmerksomme på denne mulige feilkilden.

5.4 Gjengivelsesfasen

5.4.1 Beskrivelser av gjerningspersonen

Fem av dommene nevner vitners beskrivelser av gjerningspersonen. I dom C la retten avgjørende vekt på en forklaring fra et vitne om de involvertes utseende og hvilken farge klærne deres hadde, selv om politiets rapporter ikke ga noen opplysninger om dette. I denne dommen bemerket retten også at det bør vises forsiktighet med å legge avgjørende vekt på observasjoner av den typen, etter at forsvareren hadde påpekt mulighetene for feilobservasjoner og erindringsforskyvninger.

I dom F la retten vekt på vitnenes forklaring om hår og påkledning, når det gjaldt å skille mellom to mulige gjerningspersoner. Hvilke forskjeller det var sier dommen ingenting om.

I dom D viste flertallet til at to vitners forklaring stemte overens, da de begge hadde forklart at en bilfører hadde på seg en mørk/sort skinnjakke, samt observert samme type bil. Vitnenes oppfatning av om tiltalte var beruset varierte imidlertid. Det ene vitnet mente at tiltaltes ganglag og bevegelser klart tydet på at han var alkoholpåvirket, mens det andre vitnet ikke hadde oppfattet tiltalte som beruset. Dette mente mindretallet tydet på at vitneforklaringene ikke var entydige, slik at det ikke kunne holde til noen domfellelse.

I dom M la mindretallet vekt på at to vitneforklaringer ikke stemte overens når det gjalt gjerningsmannens påkledning, og stemte derfor for frifinnelse. Etter flertallets syn hadde ikke klesdrakten noen betydning.

I dom Q ga tre vitner detaljerte beskrivelser av gjerningspersonen. Deres beskrivelser var relativt sammenfallende, og ble lagt til grunn av retten som et av flere momenter for domfellelse.

Som presentert i oppgavens punkt 3.4.1 er det vanskelig å gjenkjenne personer man har sett kun kort tid. Forskning har også vist at det ikke er noen sammenheng mellom hvor mange detaljer vitnene beskriver angående gjerningspersonens utseende og bekledning, og vitnets evne til å identifisere personen. Min gjennomgang tyder på at retten i varierende grad er klar over denne mulige feilkilden.

5.4.2 Vitnets konfidensbedømmelse

I ti av dommene vises det til vitnets sikkerhet på egen observasjon eller identifikasjon. Dette utgjør over halvparten av dommene i undersøkelsen.

I dom B brukte vitnet betegnelsene ”ganske sikker”, ”helt sikker” og ”90% sikker” på sin identifikasjon. Ifølge flertallet var dette ikke tilstrekkelig til domfellelse, da dette utgjorde en usikkerhetsfaktor. Mindretallet mente derimot at dette var tilstrekkelig, og at usikkerheten ble skapt gjennom eksaminasjonen i retten.

I dom Q uttalte det ene vitnet at hun var ”ganske eksakt sikker”, og at ”følelsen av å se nr. 7 var ganske ekkel”. Et annet vitne hadde plukket ut tiltalte i en fotokonfrontasjon, men uttalt at hun ikke var helt sikker. Retten la begge vitnenes forklaring til grunn for domfellelse.

I dom M viste flertallet til at vitnet var ”ikke i tvil” om sin identifikasjon som et moment for domfellelse, og i dom N brukte retten som et moment for pålitelighet at vitnet var ”helt sikker”.

I dommene C og F brukes vitnets sikkerhet på egen identifikasjon som et moment for domfellelse, men her sies det ikke noe om graden av sikkerhet. I dom C forklarte vitnet at han var ”sikker”, i dom F vises det til at vitnene ”gjenkjente dem”.

Den ene fraksjonen i dom I brukte som moment for frifinnelse at fornærmedes kamerat hadde uttrykt stor usikkerhet da han plukket ut tiltalte ved en fotokonfrontasjon.

I dom D anså rettens flertall det for en fordel at den ene vitnet ”ikke var i tvil” om sin identifikasjon. Etter flertallets mening var det en svakhet ved det andre vitnets forklaring at han var ”mer forbeholden og forsiktig”. Flertallet anså likevel at de kunne legge begge vitneforklaringene til grunn, siden forklaringene stemte overens på to punkter.

I dom G brukte retten som moment for domfellelse at vitnet selv mente hun hadde full oversikt. Det fremkom av dommen at vitnet hadde oppmerksomheten et annet sted det øyeblikket hendelsen skjedde, men det ble det ikke lagt vekt på.

I dom P viste retten til at et vitne var ”helt sikker” på sin identifikasjon, men her la retten likevel ikke vekt på dette når det ble holdt sammen med andre opplysninger.

Vitnepsykologiske undersøkelser har vist at den klart sterkeste faktoren i rettens bedømmelse av et vitnes forklaring er vitnets personlige uttrykk for visshet om egen observasjon, jf. oppgavens punkt 3.4.2. Dette har vist seg å stemme også når det gjelder min undersøkelse. Forskning har imidlertid også vist at vitners sikkerhet på egen observasjon eller identifikasjon gir ingen eller liten informasjon om faktisk pålitelighet. Et vitnes skråsikkerhet kan like gjerne være uttrykk for overdreven selvsikkerhet, og et vitnes usikkerhet kan forklares med dårlig selvtillit. Ut i fra min gjennomgang kan det virke som dommerne ikke er klar over dette.

5.5 Dissensavgjørelser

Ni av dommene i undersøkelsen er dissensavgjørelser, noe som utgjør cirka halvparten. Dom N er den eneste av dissensavgjørelsene hvor det var dissens over straffutmålingen. I åtte av dissensavgjørelsene forelå det dissens vedrørende nettopp skyldspørsmålet. Det betyr at det i disse sakene kan ha vært foretatt en drøfting blant rettens medlemmer nettopp om øyenvitneprov skal være tilstrekkelig for domfellelse eller ikke.

I dom B dissenterte en fagdommer, i dom D en fagdommer og en meddommer, i dom E en fagdommer og tre meddommere, i dom I en fagdommer og to meddommere (lik fraksjon), i dom J en fagdommer, i dom L en meddommer, i dom M to meddommere, og i dom O en meddommer.

Min gjennomgang viser et tidsmessig skille når det gjelder hvilke dommere som dissenterte. Fagdommere dissenterte kun i lagmannsrettsdommer avsagt de siste fire årene. Før 2002 var det kun meddommere som dissenterte, ingen fagdommere.

I dommene der fagdommere dissenterte baseres begrunnelsen på mulige feilkilder ved vitnebeviset. I dom B stemte mindretallet for domfellelse. De mente vitnets bekjentskap med fornærmede ikke innebar noen svakhet ved vitnets troverdighet, og at vitnets usikkerhet på detaljer halvannet år etter hendelsen var naturlig. I dom D stemte mindretallet for frifinnelse, da sentrale vitneforklaringer ikke var entydige. I dom E stemte

mindretallet for frifinnelse, begrunnet i mulige svakheter ved observasjonene når det gjalt observasjonsavstand og observasjonsvarighet. I dom I stemte den ene fraksjonen for domfellelse, begrunnet i vitnets subjektive sikkerhet. I dom J stemte mindretallet for frifinnelse med begrunnelse i mulige svakheter ved observasjonsforholdene.

Det er nærliggende å anta at dette tidsmessige skillet kan være resultatet av en bevisstgjøring blant enkelte fagdommere om vitnepsykologiske undersøkelser. I 2002 kom førstelagmann Nils Erik Lies bok ut, *Parts- og vitneavhør –i straffesaker og sivile saker*. Boken inneholder innledningsvis et kapittel om vitnepsykologi og et kapittel om feilkilder. I bokens forord opplyses det at den har sin opprinnelse i et kurs som har vært holdt en rekke ganger de siste årene i regi av Juristenes Utdanningscenter. Det hadde vært interessant å undersøke om fagdommerne som dissenterte har vært på dette kurset.

6 Rettspolitisk drøftelse

Prinsippet om fri bevisbedømmelse innebærer at retten som hovedregel står fritt i sin avgjørelse av hvilken vekt de ulike bevisene skal tillegges. Retten skal foreta en helhetsvurdering av bevisene.

Etter strprl § 40, femte ledd skal retten i domsgrunnene angi hovedpunktene i sin bevisvurdering. Bestemmelsen ble tilføyd ved lov 11. juni 1993 nr. 80, ved innføringen av to-instansreformen. Tidligere behøvde retten bare å angi resultatet av bevisvurderingen, ikke hvordan retten hadde kommet frem til det. I forarbeidene⁸⁸ uttales det at retten skal ”redegjøre for hva som har vært de springende punkter ved bevisvurderingen, og kort angi hva som har vært avgjørende for bevisvurderingen. Hvor omfattende det er grunn til å redegjøre for bevisvurderingen, vil variere fra sak til sak. Det kreves ikke at retten gir en detaljert beskrivelse”. Høyesterett uttalte i Rt. 1993 s. 513 at ”det vil etter omstendighetene kunne være nødvendig å gå nærmere inn på enkelte forhold som har vært særskilt fremme under saken”.

Når vitneobservasjoner tillegges avgjørende vekt bør det etter min mening være et minstekrav at domspremissene nevner om vitnets observasjonsevne anses tilfredsstillende, hvilken avstand observasjonen er gjort fra, og litt om observasjonsforholdene ellers.

Mange jurister mener at vitnepsykologiske undersøkelser er for snevre og kunstige, og ligger for langt fra rettssalens realitet til at undersøkelsene kan ha noe annet enn teoretisk interesse.⁸⁹ En del undersøkelser kan heller ikke foretas med den begrunnelse at det ikke vil være etisk riktig å gjenskape en tilsvarende følelsesmessig negativ belastning. Man kan

---

⁸⁸ Ot.prp.nr. 78 (1992-1993) s. 77

⁸⁹ Smith (1986) s. 43

f.eks ikke arrangere voldtekt av 100 kvinner for å undersøke hvor godt de observerer gjerningsmannen under slike forhold. I følge Svein Magnussen og Geir Overskeid⁹⁰ er imidlertid vitnepsykologisk laboratoriumsforskning sjekket opp mot resultater fra mer naturalistiske eksperimenter og fra studier av ofre og vitner i virkelige kriminalsaker.

Internasjonalt har vitnepsykologi nesten like lange tradisjoner som psykologifaget. Man så en ny interesse for vitnepsykologi i Norge på 1990-tallet. Vitnepsykologisk kunnskap ble særlig etterlyst i media, i forbindelse med Bjugn-saken, Karmøy-saken og Orderud-saken. Det er foretatt mange nye vitnepsykologiske undersøkelser de siste ti årene, også i Norge.

Men hvor langt skal man trekke dette? Skal man dømmes av psykologer? Dette er allerede resultatet i forhold til forvaring. Når det gjelder andre samfunnsområder er det f.eks i praksis ikke saksbehandlere ved trygdekontorene, men legene som avgjør hvorvidt en person skal ha rett til uføretrygd.

Det kan anføres at resultatene fra vitnepsykologiske undersøkelser ikke har så stor overføringsverdi til rettssalen siden det der sitter erfarne dommere med innsikt i problemstillingen om mulige feilkilder ved vitnebeviset. Men i mange rettssaker settes retten med uerfarne dommerfullmektiger. Det norske rettssystemet bygger også på deltagelse av meddommere, og meddommerne utgjør alltid rettens flertall ved avgjørelsen av skyldspørsmålet. Meddommerne er ikke-jurister med sine egne antagelser om troverdighet og pålitelighet, gjerne tilegnet fra kriminalserier vist på TV.

Ut i fra min undersøkelse er det behov for en orientering til meddommerne. Denne orienteringen bør skje før rettssaken starter, ikke som avsluttende bemerkninger eller rettsbelæring når meddommerne allerede har gjort seg opp en mening. Orienteringen kan f.eks være en del av informasjonsfilmen som vises for alle meddommere før rettssaken starter. I noen juridiske og vitnepsykologiske bøker og artikler kommenteres det at man

---

⁹⁰ Magnussen og Overskeid (1998) s. 387

gjærne ønsker at meddommere skal lese dem. Det gjør antagelig de færreste meddommere. I så fall gjøres nok dette av de meddommerne som er så orienterte at de allerede er klar over problemstillingene.

Vitnepsykologi har blitt et eget fag på Politihøgskolen. Det er også et emne i oppstartingskurs for nyutnevnte dommere, i etterutdanningskurs for dommere, og i flere kurs arrangert av Juristenes Utdanningscenter. Det bør etter min mening også innføres på jusstudiet, kanskje som et nytt perspektivfag. Det å lære litt mer om jus i praksis vil nok også motivere mange av studentene som syns jusstudiet er for teoretisk.

Min undersøkelse har vist at det er muligheter for at kurs om vitnepsykologi for jurister i regi av Juristenes Utdanningscenter utgjør en forskjell. Det vil nok vanskelig la seg gjøre å sette opp konkrete retningslinjer for hvordan vurderingen av vitneobservasjoner skal skje, da dette vil variere fra sak til sak. En bevisstgjøring og kunnskap om mulige feilkilder ved vitnebeviset er likevel viktig for rettssikkerheten.

7 Oppsummering

I oppgaven ble først øyenvitnebeviset og mulige feilkilder ved øyenvitnebeviset presentert. Det ble deretter undersøkt hvordan domstolen i utvalgte straffesaker har vektlagt vitneprov om observasjon og identifikasjon. 17 dommer ble analysert, og vurdert opp mot vitnepsykologiske forskningsresultater.

Hendelsene vitnene skal forklare seg om er gjerne uventede, situasjonen er uoversiktlig, ting skjer raskt, og det kan være mørkt og vanskelig å observere. Påliteligheten av observasjoner foretatt under slike forhold kan variere.

Tilfellet kan også være at vitnene skal forklare seg om episoder som for dem fortonet seg som ganske dagligdagse og udramatiske, men som skjedde på tidspunkt som ligger langt tilbake i tid.

Min gjennomgang av de utvalgte dommene tyder på at rettens bedømmelse av øyenvitnebeviset spriker. I saker der øyenvitnebeviset er tillagt avgjørende vekt, gjøres dette oftest med begrunnelse enten i vitnets subjektive sikkerhet eller en henvisning til vitnets troverdighet. Andre mulige feilkilder kommenteres i svært varierende grad. I flere av dommene baserer retten sin avgjørelse på rene antagelser, som ikke stemmer overens med forskningsresultater. Vitnepsykologisk forskning har vist at vitners sikkerhet på egen observasjon eller identifikasjon gir ingen eller liten informasjon om faktisk pålitelighet. Retten legger likevel vitners subjektive sikkerhet til grunn for domfellelse i stor utstrekning.

Litteraturliste

- Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess I*. 2.utg. Universitetsforlaget, 1994
- Auglend, Ragnar L., Henry John Mæland, Knut Røsandhaug. *Politirett*. 2. utg. Gyldendal Norsk Forlag, 2004
- Bjerke, Hans Kristian og Erik Keiserud. *Straffeprosessloven. Bind I og bind II. Kommentanutgave*. 3.utg. Tano Aschehoug, 2001
- Björkman, J., C. Diesen, F. Forssman, P. Jonsson. *Bevis*. Nordstedts, 1997
- Granhag, Pär Anders. *Vitnespsykologi*. Studentlitteratur, 2001
- Hov, Jo. *Rettergang I. Sivil- og straffeprosess*. Papinian, 1999
- Lie, Nils Erik. *Parts- og vitneavhør – i straffesaker og sivile saker*. Cappelen Akademisk Forlag, 2002
- Lindholm, Torun. *Etniske ferdømmer ved vittnessituationer I*: Tidsskrift for straffrett 3/2004, s. 316-329
- Loftus, Elizabeth F. *Eyewitness Testimony*. Harvard University Press, 1979
- Magnussen, Svein. *Vitnepsykologi. Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal*. Abstrakt forlag, 2004
- Magnussen, Svein og Geir Overskeid. *Påliteligheten av øyenvitneforklaringer*. I: Lov og Rett 1998 s. 387-419
- Magnussen, Svein og Ulf Stridbeck. *Vurdering av troverdighet: Hva sier forskningen?* I: Tidsskrift for strafferett 2001, s. 81-97
- Memon, Vrij and Bull. *Psychology and Law. Truthfulness, Accuracy and Credibility*. 2.utg. Wiley, 2003
- Schacter, Daniel L. *Sökandet efter minnet. Hjärnen, psyket och det förflutna*. Brain Books, 1996
- Smith, Eva. *Vidnebeviset*. Gad, 1986

Domsregister

Agder Lagmannsrett:

LA-2005-107292 [Lovdata online]. Dom. 2005-11-03

LA-2004-60481 [Lovdata online]. Dom. 2005-01-21

Borgarting lagmannsrett:

LB-2005-86130 [Lovdata online]. Dom. 2006-01-13

LB-2005-78329 [Lovdata online]. Dom. 2006-01-05

LB-2004-12159 [Lovdata online]. Dom. 2005-01-26

LB-2003-1828 [Lovdata online]. Dom. 2003-09-11

LB-2002-2959 [Lovdata online]. Dom. 2003-02-17

LB-2002-850 [Lovdata online]. Dom. 2002-12-04

LB-2001-3811 [Lovdata online]. Dom. 2002-07-03

LB-2000-1731 [Lovdata online]. Dom. 2001-06-06

LB-1997-70 [Lovdata online]. Dom. 1997-09-30

Frostating lagmannsrett:

LF-2004-97740 [Lovdata online]. Dom. 2005-05-04

Gulating lagmannsrett:

LG-2003-1 [Lovdata online]. Dom. 2003-10-13

LG-2002-944 [Lovdata online]. Dom. 2002-10-04

LG-1997-1487 [Lovdata online]. Dom. 1997-09-18

Drammen tingrett:

TDRAM-2005-22711 [Lovdata online]. Dom. 2005-05-10

Oslo tingrett:

TOSLO-2002-11516 [Lovdata online]. Dom. 2002-12-23

Lister over tabeller og figurer m v

<http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/VALSPE10/>